

Forum for Samtidshistories Intervjuprosjekt

Utskrift av intervju med

Leif Arne Heløe

31. januar 2007

Intervjuere:

Grete Brochmann

Helge Danielsen

Tore Grønlie

Transkribert av

Inger Hilde Killerud

Forum for Samtidshistorie
Institutt for arkeologi, konservering og historie
Universitetet i Oslo
Desember 2010

Helge Danielsen: Da vil jeg begynne med å ønske velkommen og si takk for at du har sagt deg villig til å delta i dette prosjektet. Vi tenkte vi skulle begynne med å snakke litt om noen helt overordnede spørsmål som vi i dette samtidshistorieprosjektet her på Universitetet er opptatt av. Vi jobber ut fra en forestilling om at det fant sted et viktig skifte eller et skille i norsk politikk en eller annen gang rundt 1980. Det er mer et sånt utgangsspørsmål, vi har ikke en veldig bastant oppfatning om at ”sånn var det”, men mer en tanke om at det er ting som tyder på at det kan ha vært sånn. Vi ønsker å finne ut om det var det som skjedde, om hva det i så fall var som karakteriserte dette omslaget, hva gikk det ut på. En av hovedmålsettingene med dette intervjuprosjektet er jo å få refleksjonene fra dem som da satt sentralt i politikken og kanskje var med på å gjennomføre dette, og få deres kommentarer og reaksjoner til en sånn formening. Dette mulige skillet har blitt beskrevet på forskjellige måter. Vi bruker, av og til i hvert fall, begrepet et skifte i ”politisk kultur”, som er sånn passelig uklart, og som det derfor er fint å diskutere med utgangspunkt i. Andre har snakket om at det er en overgang fra en sosialdemokratisk orden til en ny type orden, som man kan henge forskjellige merkelapper på, og som kanskje ikke helt har satt seg ennå. Men hvis vi kan begynne å snakke litt om det: Hva synes du om tanken om at det er et markant skille, for eksempel i 1981? Eller er det en feilobservasjon?

Leif Arne Heløe: Ja, at det er et skille, føler jeg så avgjort at det var. Men det starta vel kanskje egentlig noe tidligere. Jeg tror det starta på 1970-tallet, mot slutten av 1970-tallet. Hvis man ser på valgresultatet i 1977, var det jo så vidt båten bar den gangen for den daværende regjering. Det siste mandatet bikka frem og tilbake. Jeg tror det var ho Hanna Kvanmo, som gikk ut og inn av Stortinget, som surmelk i halsen på en kattunge, altså opp og ned hele tiden, og så havna ho da inn til slutt. Jeg tror det var ho som sleit mot ho Koppernes fra Narvik. Det var det siste mandatet det sto om. Så skiftet kunne ha kommet allerede da.

Men det hadde nok bygd seg opp, og det var flere grunner til det. For det første tror jeg at Høyre hadde da over lang tid bygd opp et ganske godt organisasjonsapparat, som starta med Jan Syse som kanskje den store organisatoren på slutten av 1950-tallet og begynnelsen av 1960-tallet med å bygge opp grunnkurs i politikk for ivrige Unge Høyre-medlemmer. Unge Høyre hadde jo på det tidspunktet ca. 30 000 medlemmer. Utover på 1960-tallet var det også kurs på fylkesplan, distriktskurs, ble de kalt. Det var også elitekurs på 1970-tallet, som de flinkeste ble plukket ut til. Og det førte jo til at vi på høyresida hadde fått en god del politikere som kunne politikk og ikke bare var hanka inn fordi de var mer eller mindre tilfeldige samfunnsborgere som syntes at de skulle gjøre en jobb. I tillegg til det var det jo selvfølgelig

internasjonale strømninger som hadde markert seg da, med Reagan, selv om det norske Høyre ikke følte seg så nær beslekta. Det har hele tiden i Høyre vært en slags ambivalens mht republikansk politikk. Noen sokner den veien, andre er mer demokrater, spesielt nordøststatdemokrater. De ser på idealene derfra. Den stemningsbølgen som hadde kommet den veien, fra Thatcher og for så vidt også fra Sentral-Europa, var nok med på det hele.

Dessuten i Norge – hvis man tenker tilbake hva som skjedde i forbindelse med diskusjonen rundt lukkeloven, som på mange måter var et symbol på at nå gikk det: Folk flest synes at nå fikk det være måte på. Åpningstidene for butikkene, slik det fortonte seg for folk, ble kortere og kortere og kortere. Jeg husker en gang vi var på hytta vår, like utenfor Harstad. Dit kom et finsk ektepar med to barn og bomma brød hos oss på en fredags ettermiddag, for alle butikkene var stengt, det ble ikke åpent igjen før på mandagsmorrn. Det var Handel og Kontor og LO som hadde fått presset gjennom lukketidene. Jeg husker en annen gang vi bilte fra Oslo og nordover på ferie og kom vi til et sted med en liten landhandel. Kona mi gikk forsiktig til døra og spurte: ”Har dere ...?” Det kom ei burugle i døra: ”Æ skal sei deg ka vi har, vi har stengt.” Det var et slags [latter] symbol på situasjonen. Slike hendelser gjorde folk forbannet. Dette kunne ikke fortsette. Man ville ikke la seg tyrannisere av krefter som på den måten stengte hele samfunn.

En annen ting er det at nå begynner det å gå i den motsatte grøfta igjen. Nå skal alt være døgnåpent, så kolonialforretninger har åpent til klokka elleve om kvelden. Det har i hvert fall ikke jeg noe særlig behov for, men det kan jo være andre som har det.

Grete Brochmann: Men mener du lukkeloven ble symbolet på –

Leif Arne Heløe: Åpningsloven. Ja, den ble speilvendt, rett og slett.

Grete Brochmann: Ja.

Leif Arne Heløe: Astrid Gjertsen speilvendte den.

Helge Danielsen: Det er jo kanskje en av de virkelig store markeringssakene til den nye regjeringen som du var med i. Men tror du at den hadde hatt en like sterk symboleffekt dersom vi tenker oss mot sånn som det faktisk var – Altså, hvor betydningsfulle er de siste fire årene fra det valget der det så vidt bar for arbeiderpartiregjeringen, og fram til 1981 for at det blir et sånt gjennombrudd i 1981, og at vi fikk en ny regjering da?

Leif Arne Heløe: Ja, jeg tror at den spilte en rolle fordi man sendte ut nye signaler. Jeg tror vi den gang hadde 55 representanter i Stortinget. Det var cirka tredjeparten, eller der omkring. Ja, nokså nøyaktig tredjeparten. Det var ikke i nærheten av flertallet. Vi måtte markere oss gjennom alternative forslag, opposisjon. Og gjennom forhandlinger for å få gjennomført noe av det vi sto for. Men sånn er det jo med enhver opposisjon at opposisjonen skal jo ha betaling for det de gjør. Så hvis opposisjonen er villig til å hjelpe regjeringen i noen saker, må den ha betalt for det. Det dreier seg om å gi og ta.

Men jeg tror kanskje først og fremst det at vi fikk anledning til å markere en del standpunkter, og at det var kommet nye ansikter, det betyr alltid litt i politikken. Nye folk – det blir litt interesse for hva de nye folka mener, det blir intervjuer i avisene, og de får gjennom det muligheten til å markedsføre sine tanker og forslag til reformer – så fremt de får slippe til. Holdningsmessig skjedde det endel endringer i befolkningen løpet av de årene. Men om det skjedde så mye som Berge Furre egentlig vil ha det til, det er jeg nå litt i tvil om. Francis Sejersted er kanskje litt for nøktern - så vidt jeg har forstått av det jeg har lest av ham.

De initiativene som ble tatt med å speilvende lukkelov til og åpningslov, oppfølgingen av innstillingen fra Hovedkomiteen for reformer i lokalforvaltningen med å tillegge større myndighet og makt kommunalt nivå på flere områder - bl a større frihet for kommunene og til husbyggerne ved at plan- og bygningsloven ble speilvendt i forhold til ideene til den forrige regjeringen. Den hadde gått inn for at alt som ikke var uttrykkelig lovlig i byggesaker, var forbudt. Nå ble alt som ikke var uttrykkelig forbudt, lovlig. Det er å sette det litt på spissen, da, men det ble det nye slagordet. Vi gikk til nytt valg med avbyråkratisering som ett av slagordene. Lukkeloven og speilvendingsprinsippet var tunge symboler.

Tore Grønlie: Jeg synes det var veldig interessant det du sa om oppbyggingen av organisasjonsapparatet. Og jeg lurte på om du kunne utdype det lite grann, kanskje særlig med henblikk på det nye Høyre, hvis vi med det mener tilstrømningen og nye både leder- og velgergrupper til partiet. Jeg vet ikke om du vil utdype det litt, for jeg synes det hørtes ut som noe som ikke minst kan fortjene utdyping i dette politiske kulturperspektivet som dette prosjektet er opptatt av.

Leif Arne Heløe: Ja, den tradisjonelle velgertilslutningen til Høyre, hvis man kan bruke et sånt uttrykk i etterkrigsåra, var ca. 18 prosent. Der lå vi. Det kunne gå ned til 17, og det kunne gå opp til 20 ved valg. Jeg trur det var omkring der ved valget da Borten-regjeringa kom, altså

i 1965. 18 - 20 % var en slags magisk grense. Men på slutten av 1970-tallet kom vi vesentlig høyere og ved valget i 1981 fikk vi 31,7 prosent av stemmene. Stemmetallet var nesten fordoblet i forhold til det tradisjonelle. Riktigere er vel å si at vi fikk 70–80 prosent i tillegg til stemmeandelen vi vanligvis ”tilkom”. Det var i hovedsak nye velgergrupper som støttet Høyre. Det var karakteristisk at vi fikk voldsomt mange nye stemmer på Vestlandet og i Nord-Norge, hvor vi tidligere hadde vært små. I Troms hadde vi siden 1953 så vidt klart å ta mandat (Hver gang siste eller nest siste av Fylkets seks stortingsmandater.) I 1981 og 1985 var vi i ferd med å tre, nesten halvparten av Troms-benken. Men det endte med to. Så dette var jo en veldig markert endring.

Forklaringen på det var nok delvis vår egen suksess, for å si det sånn. Vi hadde vært flinke med organisasjonsapparatet. Som det jo gjerne er i politikken: Enda heldigere var vi med motstandernes fiasko. Arbeiderpartiet begynte å bli litt sidrumpa. Det var for mye snakk om lukketider, reguleringer og en del sånn arv som var kommet fra årene like etter krigen, da planøkonomi og reguleringer dominerte politikken.

Jeg husker fra min egen barndom at ved det første kommunevalget etter krigen i Harstad ble det kommunistordfører: Sigurd Simensen, ”kongen av Hammerfest”, som i sin unge dager hadde ledet en oppstand – nærmest en liten revolusjon i Hammerfest omkring 1920. Det var storstreik der oppe, og han overtok og ledet streikeaksjonen. Hammerfest melde seg så godt som ut av kongeriket - *for all practical purposes*. De streikende anerkjente ikke nasjonal styring. Så sendte regjeringen den gangen av sted et marinefartøy som skulle rydde opp med de streikende. På fartøyet var det imidlertid en meget klok og klar skipssjef som i stedet for våpen utfordret de streikende til fotballkamp. Det hele ordnet seg i minnelighet. Streikeleder og rørlegger Simensen kom senere ned til Harstad og ble som sagt kommunistordfører i den første etterkrigstida. Men han ble sittende bare to år. Etter ham, ble det arbeiderpartistyre. Mange av oss som dem gang var unge og ivrige i skole – og gymnassamfunnet, kalte sosialistene – og særlig kommunistene - for ”gråbeinene”. De var grå og triste. De gikk i grå eller svarte dresser, og bar på mapper. Språkbruken var merkelig, syntes vi. De hadde et slags merkelig ”gokkespråk” i bystyret når de snakka, og en sånn selvfølgelig maktarroganse som bare sånne gråtasser kunne ha, syntes vi. De sto oss fjernt når det var snakk om det vi var opptatt av, f. eks å bygge samfunnshus og få til svømmehall, ja, slike oppgaver som ungdom ivret for. Legge gress på stadion, husker jeg vi agiterte for. For kommuneledelsen var så mange andre ting som skulle gjøres først. Og så gikk de bare der, uten et smil, og bar på de mappene sine uten å høre på hva vi sa. De var jo sikkert ikke sånn, men vi syntes de var veldig treige.

Så ble det stilt ei ungdomsliste med Bothner på førsteplass. Leif Bothner hadde under krigen vært lokal leder for Milorg. Ungdomslista fikk svært mange stemmer. Et uoffisielt slagord ble: ”Fei kommunistene ut av bystyret!” Det var ikke småtteri. De første årene etter krigen hadde kommunistene vært populære i store deler av i Nord-Norge grunn av at russerne hadde forlatt Finnmark da krigen var slutt, etter å ja jaget tyskerne bort. De hadde ikke bitt seg fast. Men deres tilhengere nordpå ble etter en tid lite populære – av flere grunner. Som sagt: Kjedelige var de og. Det førte da til at Bothner ble ordfører. Etter en tid, meldte han seg inn i Høyre: Da var det gjort. I løpet få år skiftet byen seg fra kommuniststyre til i Høyre-styre. Etter en tid ble det rent Høyre-flertall i Harstad, 53 prosent av stemmene fikk partiet på det meste.

Grete Brochmann: Hvilket år skjedde det først?

Leif Arne Heløe: Det skjedde ved valget i – skal vi se, kommunistordføreren satt i to år, frem til 1947, så var det valg, så var Sigurd Torgersen fra Arbeiderpartiet ordfører fra 1947 til 1951. I 1951 slo ungdomslista for alvor til med Bothner på topp frem til 1955. Da gikk han over til Høyre. Han ble sittende som ordfører frem til kommunesammenslutningen i 1964, det vil si i sammenhengende 12 år. I 1959 kom jeg inn i bystyret, og da hadde vi – så vidt jeg husker - 53 prosent av stemmene. Vi hadde i hvert fall rent flertall i bystyret.

Vel, det var en lang historie, men i alle fall er det en del av historien og forklaringen på det ekstreme politiske skiftet som skjedde lokalt på få år.

Høyre fikk etter hvert flere karismatiske folk i Nord Norge som Håkon Kyllingmark og Erling Norvik. Norvik var stortingsrepresentant for Finnmark og hadde en veldig folkelig måte å opptre på. Jeg husker spesielt Høyres sommerstevne på Bjarkøy i 1981. På den øya var det tradisjonelt ikke mange Høyre-folk. Kommunen var liten – den minste i Troms - men fylkespartiet hadde nå i alle fall fått samla sine tropper der ute. Det var sankthansaften, midnattssol og kjempefint vær. Vi hadde hatt festmiddag, og etterpå - vanen tro - vandret vi langs veien i godværet og pratet politikk. Vi fikk se en kar som sto og malte en husvegg. Noe som ikke er uvanlig om sommeren i godt vær. Erling Nordvik gikk bort til han og begynte å prate og sa henslengt: ”Du stemmer vel Høyre, du?”, Nei, det gjorde han nå så visst ikke!. ”Ja, men hvis jeg kommer opp på veggen og maler i lag med deg, så blir det vel noe anna?” Og han Erling kasta av seg jakka, lånte seg en stige og sto og malte med han til klokka tre om natta. Og du vet: hele bygda hadde hørt om innsatsen dagen etter. Det ble mye stemmer ut av den husveggen. Slik folkeligjøring av politikk har riktignok ikke har så mye med politiske

saker å gjøre. Men Norviks væremåte og det at han var en svært lettlima og likande kar, betydde veldig mye for oss. Pluss at han selvfølgelig evna å vri samtalen inn på skattepolitikk og litt av hvert annet med dem han prata med. Mens han malte og samtalte med mannen på husveggen, tok han del i mannens problemer og syn på det ene og det andre. Det ble det åpenbart stemmer av.

Grete Brochmann: Det må jo ha vært noe politisk i tillegg som gjorde at dere fikk så stor oppslutning etter hvert. Jeg går jo ut fra at også i Harstad hadde Høyre tidligere vært et parti for folk som var høyere opp i systemene sånn som i landet for øvrig. For eksempel er jo ikke din egen bakgrunn noen typisk Høyre-bakgrunn, så i tillegg til at det var mange karismatiske mennesker som gjorde sånne stunts som det der, så må det jo ha vært også noe i politikken som gjorde at dere klarte å rekruttere så pass mye, og hva var det?

Leif Arne Heløe: Nei, jeg tror at i alle slike lokalsamfunn er det en politisk ambivalens som gjør at spiller du kortene dine riktig, så kan du dra folk med deg, men ikke hvor som helst. For å ta det tradisjonelle synet: Man syntes man var forplikta til å stemme Arbeiderpartiet hvis man var arbeidsmann og jobba på Kaarbøs mekaniske verksted eller, eller hvis du var sjauer på kaia, så skulle du stemme på kommunistene. Hvis du ga deg ut for å være intellektuell, så hjalp det i bybildet å stemme Venstre, og hadde du penger, så stemte du Høyre. I Harstad, som mange andre steder, var det regelen.

Men det var ikke bare slik. Mora mi stemte alltid Høyre bestandig. Ho var ikke aktiv, men ho var Høyre-menneske og hadde for så vidt alltid hatt det i seg også fra sin mor. Mens min morfar var formann i Samorganisasjonen i Harstad i sin tid omkring første verdenskrig. Min far stemte Arbeiderpartiet. Han var født ute i Bjarkøy, på et småbruk. Faren var fisker, i sin tid skipper på egen skøyte. Min far startet sin yrkeskarriere som arbeidskar i gruven på Meløyvær. Senere havna han på Svalbard, tjente ganske gode penger og reiste inn til byen og kjøpte en drosjeforretning. Det var på 1920-tallet. Så ble han drosjeeier og sjåfør. Hele hans gruvearbeiderbakgrunn tilsa jo at han hadde ikke mage til å stemme på noe annet enn Arbeiderpartiet. Mora mi var atskillig mer verdikonservativ. Partivalg angår jo også verdier og kristentru – i tillegg til syn på hvem du synes bør styre landet, hvordan de skal styre, om de er skikka for oppgaven, om de har utdanning og så videre. Det var grunnlaget for hennes politiske holdning.

Så jeg vakla litt imellom partiene. I en periode på gymnaset hadde vi en lektor som var kommunist. Han het Bassøe og ble senere lektor i Moss. Han var en fantastisk fin fyr, men

ihuga kommunist. Det var en periode da jeg og flere andre i klassen var på tur ”over kanten”. Men vi retta oss opp igjen siden. Slik er det vel for mange i ”Sturm- und-restaurantperioden” i 18–20-årsalderen,. Da må man ha lov til å mene både det ene og det andre før holdningene fester seg for alvor. Hovedsaken er at man finner frem til sitt politiske grunnsyn til slutt. Så til ditt spørsmål. Når en hel by merker at her kommer det noen som vil gjøre noe for byen, så er ikke det politiske og ideologiske grunnlaget avgjørende, unntatt for de ”rene av hjertet” eller som er rotfestet i et bestemt parti som de har knytta seg så opp til slik at de føler de må stemme på. For veldig mange er det andre ting, for eksempel i nærmiljøet og hvordan du liker folk som spiller en stor rolle.

Helge Danielsen: Men hvis du drar det opp på nasjonalt nivå – vi har jo vært litt innom det flere ganger – hva er det som gjør at du får høyrebølgen, og hva er det som gjør at du får regjeringsskifte i 1981? For å forklare det som skjer da, er det så enkelt som at man kan se det slik at noen har gjort seg bort og signalisert at deres tid er ute, mens andre står og representerer noe som er nytt og friskt og vil noe i mer positiv forstand, vil forandring i stedet for bare å si nei, for eksempel? Kan man stoppe der, eller er det andre ting også? Du har nevnt både påvirkning utenfra, fra Sentral-Europa og vestover, både fra Storbritannia og USA. Og du har nevnt noen mer politiske spørsmål som går på avbyråkratisering og deregulering, det er et ord som er brukt i mappen. Trekker disse tingene sammen, eller er det noen av dem som er viktigere enn andre?

Leif Arne Heløe: Ja, jeg trur det er riktig det som Berge Furre eller Francis Sejersted kaller den sosialdemokratiske orden. Og jeg trur det at denne ”orden” var folk begynt å bli lei. De syntes etter hvert som landet økonomisk vokste til, at de byråkratiske ordningene fikk det nå ”være måte på”. Det ble litt for mange stengsler på forskjellige måter. Folk hadde kanskje hatt overdrevne forestillinger om hvor langt man kunne gå i retning av å regulere samfunnet, og hvor mye man kunne oppnå med det. Særlig folk i 30- og 40-årsalderen syntes at det var for mye regulering. Politiske signaler og toner fra Europa ellers tydet på det samme. Og når det som du selv føler matcher det som kommer utenfra, da plutselig kan det bli ”kraft i de foldede hender”. Da tenker mange likt og du kan få du mange med deg.

Hvis du ser på valgresultatene, hadde Oslo hele tiden vekslet mellom å være borgerlig styrt med Høyre og Stranger i ordførerstolen, og sosialistisk med Ap og Bull som ordfører. Høyre sto jo veldig sterkt i Oslo. Det som skjedde i annen halvdel av 70-årene, var først og

fremst at vi gikk frem utover landet ellers. Det var det såkalte Bunads-Høyre, altså et fenomen som aldri hadde eksistert før, som etablerte seg og personifiserte seg i han Hallgrim –

Grete Brochmann: Hallgrim Berg?

Leif Arne Heløe: Hallgrim Berg, ja. Og andre kom også inn. I et ihuga vestlandsfylke som Sogn og Fjordane hadde det snaut vært Høyre-folk, bortsett fra kanskje en og annen nessekonge eller storkar. Men nå plutselig tok vi mandat, trass i at det var bare fire stortingsrepresentanter derfra, tror jeg det var. I Sør-Trøndelag hadde vi tre, og i Hordaland fikk vi fire. Det var utover i Norge det endra seg. Tidligere hadde dimensjonen by/land med det urbane versus det rurale, spilt en hovedrolle i mange utkantfylker. Men så plutselig var det rurale begynt å bli konservativt, det også. Det som før hadde vært bondelandets høyreside, Senterpartiet, mistet litt av taket i mange bygder. Høyre hadde overtatt veldig mange av stemmene fra bøndene. For så vidt ikke bare fra bøndene, men også fra andre bygdefolk – stemmer som Senterpartiet før hadde hatt.

Tore Grønlie: Men hva er det med Høyre i den tiden som virkelig appellerer i provinsen?

Leif Arne Heløe: Ett ord er moderne. Jeg vil tro at det var ”det moderne”. En ting som Høyre hele tida har stått på, er kommunikasjon, det vil si bedring av kommunikasjoner, bedring av tilbudene. Det tror jeg er en vesentlig del. Så var det selvfølgelig også liberalisering i fiskerinæringa. Den var meget omstridt. Men kampen om råfiskloven var en grunn for mange som var interessert i å få til ordninger med auksjonering i forbindelse med omsetningen av fisk. Det hadde tidligere ikke vært på tale. Folk som gikk inn for slik liberalisering, var mye mer tjent med å stemme Høyre enn Arbeiderpartiet, der Norges Fiskarlag og Råfisklaget var haleheng. Dessuten var det vel også misnøye med egne tillitsmenn i fiskeriorganisasjonene. En god del av dem som egentlig var EU-tilhengere, men som tidligere hadde tilhørt Senterpartiet eller Arbeiderpartiet, men likevel var EU-tilhengere, de kom i en skvis her. Og de stemte da like gjerne Høyre, som jo er og var et klart ja-parti. Nærmere kommer jeg ikke.

Grete Brochmann: Men hvis du snur på det, må det også være interessant å spørre hva Distrikts-Høyre gjorde med Sentral-Høyre? Det at man plutselig hadde fotfeste over store deler av landet, og at man fikk begrepet Bunads-Høyre, må ha gjort noe med partiet som sådan. Det må ha vært en kulturrevolusjon i partiet Høyre som følge av dette her, vil jeg tro.

Leif Arne Heløe: Ja, det førte jo selvfølgelig til at andre og nye folk ble toneangivende i partiet, som Erling Norvik, som var formann i to perioder. To adskilte perioder, kan du si. Og det førte til at en del nye, ja, du kan si mer modernistisk orienterte personer kom frem, Kaci Kullmann Five for eksempel. Ho var jo riktignok ikke noen –

Grete Brochmann: distrikts –

Leif Arne Heløe: – finnmarksrepresentant akkurat, men. Men vi hadde jo andre, som han ”Petter Smart”, Petter Thomassen fra Bodø var en slik. Han var en meget dyktig politiker. Margit Hansen-Krone, jeg veit ikke om dere husker henne? ”Eksport-Margit” var navnet som ho gikk under, en oppfinnsom dame som hadde fått satt i gang håndverksvirksomhet blant samiske kvinner og fått til eksport av samiske grener (tepper).

Så har vi Martin Buvik, som var min konkurrent, og som slo meg ut da jeg som 32-åring prøvde å komme på Stortinget. Ved siste votering slo han meg med et par stemmer. Han var tre perioder på Stortinget og var en meget anerkjent, god og sterk talsmann for nordnorske interesser. Han var i kommunalkomiteen i en periode og i kirke- og undervisningskomiteen i to perioder, tror jeg. Og ellers spilte han en stor rolle i kommunesammenslutningsdebatten, ”det gikk alltid et Buvik-utvalg”. Martin Buvik var formann i flere utreningsutvalg som bl a hadde med regulering av kommunegrensene rundt byene i Vestfold, som Larvik og i Østfold med Fredrikstad. Buvik var svært aktiv. Han var på den verdikonservative fløyen og var sammen med Langslet og Stray abortmotstander.

Helge Danielsen: Men det er mange ting vi har lyst til å gripe fatt, du hadde en –?

Grete Brochmann: Ja, bare en liten oppfølging til det. For jeg synes at det du snakket om i går, var veldig interessant når det gjaldt Willoch i forhold til Norvik. Det er mulig at vi burde få det med på båndet også, for det du sier, virker veldig, veldig riktig. Men også det faktum at en så urban og intellektuell person som Kåre Willoch trakk så godt i lag med en folkelig person som Norvik, må jo ha betydd mye for denne koblingen, by og land, i Høyre?

Leif Arne Heløe: Ja, det tror jeg er en nøkkel til å forstå mange ting. For de utfylte hverandre på en god måte. Erling var jo ikke noen heisagutt eller rabagast, som enkelte prøver å fremstille han som. Han var fra et meget møblert hjem i Vadsø, og hans mor var født

Espensen, så vidt jeg husker. Espensen var en kjent læstadiansk rikmannsfamilie i Vadsø. Øst-Finnmark var preget – og er det ennå – av finsk innvandring. Store deler av befolkningen er av finsk avstamning. Etter hva jeg har hørt, snakka to tredjedeler av Vadsøs befolkning finsk helt frem til annen verdenskrig. Erling Norvik og Gunnar Stålsett var fra samme miljø. Begge hadde de nok en sterk kristen arv i seg. Selv om Erling ikke markerte seg som hengehue akkurat, så hadde han en del verdier som rundt i Utkant-Norge betyr veldig mye for folk. Selv om man som nordlending kan være litt slappkjefta så har du gudstrua i baklomma likevel. Den er god å ty til i mange situasjoner. Den trua mener jeg Erling hadde.

Og så sto han for en væremåte og kultur preget av å være fra yttersida, fra andre deler av landet enn Østlandsområdet. Det var selvfølgelig Kåre Willoch intelligent nok til å skjønne betydningen av. Mens Willoch stort sett sto for venstre hjernehalvdel, sto Erling også for den høyre... Gjennom å forklare, fortelle og opptre på sin måte ble han en tydelig og intelligent representant for Høyre utafor hovedstaden. I tillegg var han mediemann. Han hadde vært både avisjournalist, redaktør og jobbet i kringkastingen som NRKs mann i Vadsø i flere år. Jeg husker en gang jeg hørte på radioen. Det var så veldig kaldt i Finnmark Erling ringte innover til en kar, en kontakt han hadde i Karasjok, og spurte han: ”Nå, kor kaldt er det inne hos dokker?” Så ble det stilt. ”Ja, han er nå seks kuldegrader.” ”Er det bare seks kuldegrader?” sa han. ”Ja, meiner dokker ute?” [Latter]

Han var full av påhitt, og det var alltid moro rundt ham. Han hadde veldig sans for mediene, virkningen av mediene. Når regjeringen hadde Staurkonferanse om budsjettet, og Willoch skulle intervjues, var det alltid Erling som arrangerte opplegget med prøve før intervjuet. Han stilte da Kåre Willoch opp i en stol: ”Nå må du sitte der, så skal jeg stille deg spørsmål.” Så stilte han Willoch spørsmål og korrigerste måten han svarte på. ”Du må ikke svare sånn, du må svare sånn, og så må du snu deg den veien.” Han dirigerte hele showet. Og Kåre Willoch, han lytta, og han tok poenget. De spilte på hverandre, de var veldig, veldig nær hverandre. Erling kunne ha fått en hvilken som helst statsrådspost hvis han hadde villet. Men han ville ikke det, han ville være ved siden av statsministeren og være hans ”korrektur”, hadde jeg så nær sagt, altså være den som bidro til å korrigere kursen. Ikke fordi han ønsket å sitte på ryggen av Willoch, men fordi de utfylte hverandre. De var samsnakka og stolte på hverandre. Det var i hvert fall min opplevelse av forholdet.

Helge Danielsen: Jeg har bare lyst til å skyte inn et spørsmål som er litt i forlengelsen av det her, før vi går tilbake igjen til kanskje noe av de mer overordnede emnene. Det du beskriver, er jo en form for uformell medietrening som oppstår fordi det er to personer som har en god

personkjemi, og der en av dem har spesialkompetanse på hvordan man snakker til journalister. Dette og det at de utfyller hverandre godt, er jo en av de tingene som kanskje har blitt mer profesjonalisert etter hvert. Det som går på hvordan snakke til mediene, det var jo ikke Norviks betalte jobb å fortelle Willoch hvordan han skulle være på radio og TV, men det har jo partiene i dag folk som de betaler for å gjøre. Jeg tenker at det du beskriver, er situasjonen sånn som den må ha vært før dette ble profesjonalisert. Har du noen tanker om når det forandret seg?

Leif Arne Heløe: Da jeg var i min ”Unge Høyre-raptus”, gjennomførte vi treninger av denne typen. Men jeg kan ikke huske at vi kalte inn og brukte konsulent. Vi hadde jo Jan P. Syse – jeg satt i sentralstyret hans fra 1961 til 1965, vel, de to første åra var Syse formann, de to siste var det Torstein Tynning. Vi trente mye på presentasjoner og foredrag. Jan P. Syse hadde utarbeidet et kurs i tale- og debatteknikk. Den gangen var det selveierdemokratiet som var den store ideologiske fanesaken vi kjempet med. Og vi kjempet mot dem som prøvde å infiltrere oss – slik vi oppfatta det - nemlig Libertas. Organisasjonen hadde penger og ville gjerne ha innpass i Unge Høyre-rekkene med sitt liberalistiske budskap. Men det var Syse ganske klar på og avviste. Men vi trente eller øvde ikke med eksperter. Det fantes vel kanskje ikke så mange eksperter på landsplan i det hele tatt. Det kan jo hende at det var noen som brukte det. Mens jeg satt i regjeringen husker jeg at jeg diskuterte spørsmålet om medierådgiver med departementsråden, Jon Ola Norbom. Jeg sa: ”Jeg får så mange spørsmål i mediene nå, og jeg skulle ha hatt en som kunne drille meg litt med mediehåndteringen”. ”Nei,” sa Norbom, ”det skal du ikke. Du skal snakke og bruke din egen stil, din egen form. Det er mye bedre enn å prøve å dressere deg til noe du ikke har oversikt over og ikke vet hvor ender ” Det var nå hans råd.

Tore Grønlie: Du har reflektert mye over forholdet mellom det nye Periferi-Høyre og andre, skal vi si, mer tradisjonelle grupperinger i Høyre i regjeringsposisjon og etter at makten er vunnet, for å bruke det uttrykket. Men hvor bevisst var Høyre på å få foretatt denne koblingen før og mens man er på frammarsj, og når regjering skal dannes? Hvor bevisst er man på at det er en slags koalisjon av to sjikt av velgere man skal forene, for eksempel ved regjeringsdannelsen? Hvorfor kommer du med? Er det andre som kommer med som representerer andre verdier enn de tradisjonelle i Høyre?

Leif Arne Heløe: Det vil jo alltid i partiene være - i hvert fall sånn som jeg har opplevd det i Høyre - flere grupperinger som mener å ha aksjemajoriteten i partiet. Alltid er det noen som vil ha det til at det er deres verdier, deres synspunkter og deres måte å tenke på som skal være meningsbærende. Når partiet har gått frem, skyldes det deres bidrag. Når man så møter andre som mener noe annet, blir det ofte kollisjoner som er sterkere enn dem man kommer opp i forhold til omverdenen og i forhold til konkurrentene. Det har jeg opplevd flere ganger. Men jeg prata litt i går om disse forskjellige dimensjonene i Høyre, og det var et eller annet sted jeg leste igjennom denne utmerkede boka som noen har laga [henviser til dokumentasjonsmappa].

Tore Grønlie: Det er vel der det står om verdikonservative og liberale og disse yttergruppene.

Leif Arne Heløe: Ja. Og i tillegg kommer den tredje dimensjonen med Stein Rokkan og motkulturen. Og der inngår Bunads-Høyre som en del. Vi kan fremstille de politiske dimensjonene som en kubus, der du får den tredje dimensjonen med. I analysen kan man jo så plassere folk inn i denne kubusen, i forhold til hvor de forskjellige kan sies å høre til. Det trur jeg er en bedre måte å forstå politikk på enn bare å rangere dem etter en forenklet høyre-venstre-dimensjonen, eller - for den saks skyld – å plassere folk på en skala mellom ytterpunktene verdikonservativ kontra med liberalist. For det blir meningsløst.

Tore Grønlie: Men hvilke ytterpunkter av disse nær sagt tre dimensjonene dine er det som virkelig stormer fram innover mot 1980-årene? Er det flere av dem som stormer fram samtidig, eller er det noen av dem som dominerer over andre?

Leif Arne Heløe: Ja, jeg tror det skjedde flere ting samtidig. Nye, liberal-moderne holdninger kombinert med partiskifte i store deler av bygde-Norge. Det er to viktige grunner til at vi gikk frem. Det var ikke de sterkt liberalistiske argumentene som slo an den gang, For noen kanskje, men ikke for de fleste i vår velgermasse. Snarere var det oppgittheten over et Arbeiderpartistyre som ikke hadde klart å tilpasse seg ønskene om mindre regulering og større mangfold. Kanskje hadde noen av dem som stemte Høyre den gangen overdrevne forestillinger om hvor langt det var mulig å gå, for eksempel i forbindelse liberal yrkesutøvelse for leger, et spørsmål som jeg senere kom til å arbeide med i forbindelse med kommunehelsesloven og rammefinansieringsordningen.

Grete Brochmann: Ja, det er jo en veldig interessant figur du tegner her, og det er typisk noe man kan gjøre etterpå. Da kan man oppsummere hvordan det så ut, og hva det var som skjedde, og så kan man lage sånne modeller som det der. Men da det sto på, måtte jo dette her ha utkrystallisert seg i en del konflikter, vil jeg tro. Altså, du kan plassere også konflikter i det landskapet der. Og da lurer jeg på om du kan beskrive noen konflikter som illustrerer disse brytningene som var der i din regjeringsperiode?

Leif Arne Heløe: Ja, det kan jeg for så vidt gjøre, men da må vi gå tilbake til saker. Vi kan jo illustrere det med en enkelt dimensjon, altså en mer forsiktig versus en som ligger i brytningen, som. Der har jo Høyre tradisjonelt alltid hatt en liberal politikk: det er individet selv som skal bestemme. Du skal ha muligheten, og det er opp til det enkelte individ selv å bedømme. Samtidig skal man være restriktiv med hensyn til at lukkevedtekter og åpningstider, føre kontroll med alle som har skjenkeretter. De som bryter dem, skal straffes. Du skal kunne inndra skjenkeretten, ja partiet vil til tider være mer streng enn noe annet parti med hensyn til å inndra. Men samtidig, hvis innehaveren opptre etter boka, da skal ha du ha lov til å drive. Samtidig hadde vi en gruppe i Høyre, den var ikke så stor, men den var så avgjort til stede, med folk som var sterke avholdsfolk. Det var jo spesielt de som tilhørte denne ”landlige” gruppen. Der var det konfrontasjon mellom land og by. En del tradisjonelle verdiorienterte landsfolk som stemte Høyre var meget restriktive når det gjaldt Høyres alkohol politikk. Noen av dem tenderte mot å stemme mer med Kristelig Folkeparti. Så i forbindelse med at det skulle legges fram en alkoholmelding, som da det store flertallet av Høyres stortingsgruppe hadde gått inn for skulle være liberal, kom det en del protester med trusler om utmeldinger og så videre fra folk som representerte denne avholdslinja. Protester kom også fra moderate folk og fra folk som hadde mista noen av sine på grunn av alkoholmisbruk. Vi hadde en ung lege som spilte en betydelig rolle i Unge Høyre. Han var veldig keen og skrev brev til meg hele tiden rundt alkoholspørsmålet.

Så hadde du kommunehelsesloven. Arbeiderpartiet hadde like før regjeringen deres ble felt, lagt frem en stortingsmelding, Stortingsmelding nr. 36 (1980–81). Den het vel ”Om helsetenesta i kommunane” eller noe sånt. Den gikk ut på at de offentlige midlene til drift av primærhelsetjenesten, fortrinnsvis legetjenesten i kommunene, skulle overføres til kommunene i form av rammetilskudd fordelt etter objektive kriterier. Kriterier bygget på opplysninger som folkemengde, alderssammensetning (med vekt på de gruppene som er særlig behovstrengende), antall sosialklienter, sykelighet og så videre. Altså en god del indikatorer som bygges inn i systemet for ressursfordelingen. Av beløpet som kommunene ble

tildelt, skulle de lønne alle legene. Publikum måtte søke legehjelp i den kommunen hvor de var hjemmehørende. Og leger kunne ikke drive praksis for kommunens eller det offentliges regning med mindre de hadde avtale med kommunen. Legen kunne slå deg ned hvor som helst, men da måtte han drive uten offentlig støtte eller trygderefusjon, slik at pasienten måtte betale fullt ut.

Dette var et system som vi selvfølgelig ikke kunne akseptere. Jeg la frem en ny melding. Men det som var problemet og en viktig bakgrunn var at forbruket av trygdemidler i Oslo var mange ganger så stort som for eksempel i Finnmark. Der legene lokaliserte seg, medgikk det mest trygdemidler. Forbruket av helsetjenester var regulert av tilgangen på leger. Og dette førte jo til at mens utkanten hadde legemangel, selv om man hadde brukt legereguleringslov og også etableringskontroll i en periode, ble det likevel en ekstrem geografisk skjevfordeling av legene. Så gjaldt det å finne et system som var slik at man kombinerte hensyna.

Og etter mye om og men la jeg da frem et forslag som gikk ut på at du tok den statlige potten og delte den i tre. Legene skulle få 40 prosent av sin totalinntekt fra kommunen, hvis de fikk til en avtale der. Av de resterende 60 prosent av legene inntekt skulle 35 prosent komme fra trygden, i form av trygderefusjon, og 15 prosent skulle være egenbetaling fra pasientene. Egenbetalingen hadde Arbeiderpartiet tidligere introdusert, det var ikke noe nytt. Men den gangen gjorde de et voldsomt nummer av at det ble egenbetaling. Men så laga da de legene som tilhørte Borgerlige Legers Forening, som de kalte seg for, en voldsom kampanje mot dette forslaget som jeg hadde utarbeidet sammen med Willoch. Disse legene mente at den liberale yrkesutøvelsen ble borte ved at man da ikke kunne etablere seg fritt. Men det kunne de jo, men de kunne ikke få avtale hvor som helst. Det ble en strid som gikk over flere år. Den gjaldt ikke bare leger, men også fysioterapeuter og psykologer. Og det gjaldt ikke minst sykehusleger som hadde drevet praksis ved siden av sin stilling som sykehuslege, og som hadde tjent gode penger på kveldsarbeid. De fikk nå ikke avtalelønn, bare trygderefusjon.

Så der fikk vi en betydelig konflikt, og dette utnyttet Fremskrittspartiet ved å spille på vår liberalistiske fløy. Jeg havna i en polemikk med han ”Fri og Frank” Gundersen i *Kapital*, blant andre om dette her, og med flere leger som Olaf Hilmar Iversen, professor ved Universitetet her og patolog ved Rikshospitalet. Han var en morsom mann, men på meg virket han stakk konservativ. Jeg husker at da alle dosenturene ved Universitetet ble gjort til professorater, uttalte han: ”Jeg tror vi kaller dem for ’prosjenter’.” Da reservelegene ble assisterende overleger, sa han: ”Jeg har hørt at underleppen har søkt om å få kalle seg assisterende overleppe.” Han var en av dem som skrev rasende brev om raseringen av det

liberale legeyrket. På meg virka det som om enkelte leger ikke oppfatta seg som en del av helsetjenesten, for å sette det på spissen, men bare som liberale yrkesutøvere. Derfor ble kampen om kommunehelsetjenesten en kamp om avlønningsordningene for yrkesutøvere: i velferdsstaten, det vil si mellom liberal yrkesutøvelse og fast lønn. Tredelingen av legenes og fysioterapeutenes inntekter ble derfor kompromisset som prøvde å forene hensynene. Det ble også strid med store deler av Legeforeningen, som den gang ble ledet av Bengt-Lasse Lund, president i Legeforeningen, og [Harry Martin] Svabø, generalsekretær, han er nå formann i Seniorsaken. Det var også en som hette Strand, som var forhandlingsleder. Han er nå forhandlingsleder i Akademikerne. De er oppe og går fortsatt, mange av dem. Det er gudskjelov 25 år til dette her skal gjøres offentlig kjent.

Tore Grønlie: Men hvor vanskelig var det der i Høyre? Hvor stor var den gruppen av økonomisk liberale som i prinsippet sto for den frie yrkesutøvelsen?

Leif Arne Heløe: Det var problematisk fordi de var sterke, disse jeg har nevnt. De mer moderate i stortingsgruppen var mye tammere i sitt forsvar av systemet. Så du veit, Legeforeningen gikk på, de møtte frem hos meg en kveld jeg kom hjem fra arbeid. Da sto de på døra utenfor og forlangte møte klokka ni om kvelden. De oppsøkte også Willoch hjemme. De møtte opp hos han om kvelden òg – ja, det er nesten utrolig. Jeg mottok en masse brev, jeg satt og så på noen av dem i går. Blant annet ett fra en dame som bodde i en av Oslos nabokommuner og var mor til to leger. Ho skrev sin klagesang over at jeg fratok hennes sønner livsgrunnlaget. Det ble sendt til statsministeren og til Benkow, som da var stortingspresident, og med gjenpart til meg. Mange oppfatter det som en menneskerett å kunne slå seg ned hvor de ville, og samtidig ha krav på avtale med kommunen - i tillegg til refusjon fra trygden. Man argumenterte som om at dette var et rent liberalt yrke, og at det var markedskrefter som regulerte dette her. Man overså at det i hovedsak var offentlige midler det dreide seg om - mens i en markedssituasjon er det tilbud og etterspørsel som regulerer forholdet mellom to parter. Det mange av dem egentlig forlangte var retten til å praktisere hvor de ville og med et sugerør ned i trygdekassa. Liberal yrkesutøvelse innenfor offentlige budsjetter er ingen enkel øvelse.

Grete Brochmann: Så denne gruppen du nå beskriver, var ikke i praksis i opposisjon til velferdsstatsbyggverket som sådan?

Leif Arne Heløe: Nei, men de ville at velferdsstaten skulle utformes i deres bilde, altså med andre ord sånn som den hadde vært, ved at det var trygden – vi kan si at det var etterspørselen på stedet de selv valgte å praktisere som skulle regulere forbruket av trygdemidler, ikke det objektive behovet i befolkningen. Det vi gikk inn for, var å fordele 40 prosent av midlene til alle deler av landet gjennom kommunene. Legene kunne for så vidt slå seg ned hvor de ville, men da ville ikke bli delaktig i fastlønnsdelen som disse 40 prosentene utgjorde – med mindre de hadde avtale med kommunen om å praktisere på stedet. Skjønner dere problemstillinga?

Tore Grønlie/Grete Brochmann: Ja.

Grete Brochmann: Men jeg vil dvele litt ved dette velferdsstatstemaet. Hvordan opplevde du disse stridighetene som du tegner rammene for her, hvordan var velferdsstatsproblematikken plassert i det feltet der? Hadde dere noen grupper som var aktivt for å bygge ned velferdsstaten som da tradisjonelt Arbeiderpartiet hadde vært den sterkeste forsvaren av?

Leif Arne Heløe: Nei, i hvert fall ikke noen som ville vedkjenne seg det. Det var nok en del som i forsiktige ordelag snakket om utvekst i velferdsstaten, om trygdemisbrukere og sånt. Men det var det i andre partier også, ikke minst i Arbeiderpartiet – helt fra Odd Høydahls dager og før hans tid. Flest av dem var det formodentlig i Fremskrittspartiet. Fremskrittspartiet fikk ved valget i 1981 fire representanter. Så mista de to ved valget i 1985, slik at det ble bare Hagen og en til. Jeg trur det var Bjørn Ytterhorn fra Hordaland. De utnyttet jo til fulle denne situasjonen. Det er typisk at en del politikere hopper i mellom de populære standpunktene, de befinner seg jo ikke innenfor –

Grete Brochmann: Konsistent posisjon.

Leif Arne Heløe: Man ”holdt seg ikke på plass” men manipulerte og sprang imellom.

Grete Brochmann: Men du er da mer på Sejersteds posisjon enn på Furres, skjønner jeg vel, når det gjelder akkurat dette med velferdsstatspoenget.

Leif Arne Heløe: Ja. Jeg vil jo tro det. Jeg hadde sittet i programkomiteen, så Høyres program, på sosial og helsesida, det hadde jeg stort sett skrevet. Ja, ikke aleine, men mesteparten av det som sto der, hadde jeg formulert foran i 1981. Så jeg kjente jo

formuleringene og visste hva vi sto for. Og det inneholdt jo overhodet ingenting som kunne tyde på noen nedbygging av velferdsstaten. Det som kunne sies å være et stridstema ideologisk, var vektleggingen mellom de to modellene for utforming av velferdspolitikken: nemlig det ene med universelle, generelle rettighetsorienterte ytelser versus selektive tiltak med øremerking for å nå grupper som var mest utsatt.

Grete Brochmann: ”Skreddersøm”, som det heter i dag.

Leif Arne Heløe: Ja, ”skreddersøm” heter det i dag.

Helge Danielsen: Men litt i forlengelsen av det her: Det inntrykket du gir – du får korrigere meg hvis jeg feiltolker deg – men i forhold til den modellen du har laget, er det jo kanskje den modellen med den liberale og reformatoriske retningen som kanskje, sånn som du fremstiller det, preger regjeringens virksomhet, og som jeg også har inntrykk av at du tilhører, altså du vil kanskje plassere deg sjøl et sted inni der, selv om man beveger seg mellom de ulike standpunktene. Men et spørsmål i den forbindelse: En ting er at dette var den selvoppfatningen som dere hadde den gangen, og det programmet dere gikk til valg på, og de målsettingene dere hadde for det dere gjorde. Men kan effekten ha blitt noe mer? Altså kan effekten av en i utgangspunktet reformatorisk, men ikke for vidtgående politikk ha vært å åpne for en mer, skal vi kalle det, liberalistisk politikk på sikt? Eller mener dere at dere fikk til det som dere ønsket, at dere beholdt kontrollen over det?

Leif Arne Heløe: Ja, jeg vil si det sånn at vi vel heller bremsa i stedet for å gi gass. Veldig mye av diskusjonen kom til å gå på privatisering. Det var to sider ved privatiseringsbegrepet.: Den ene var egenbetaling, altså hvor mye du skulle betale selv versus hvor mye som skulle være et offentlig anliggende med helsetjenester. Den andre siden ved privatiseringen dreide seg om det offentlige skulle stå for driften av all helsetjeneste. Der lot jo stort sett Arbeiderpartiets folk – særlig flere av dem som satt i Sosialkomiteen- som om det offentlige skulle ta seg av alt – både betaling og drift. For meg lå det ofte som om de var fornærmet over at Arbeiderpartiet hadde tapt ved valget, for egentlig var de rette til ”å arve riket”. Gunn Vigdis Olsen-Hagen var leder for komiteen. Ho var ei dame som jeg hadde et godt og nært samarbeidsforhold til. Men på talerstolen var ho alt annet enn vennligsinnet. Ho var Aps første talsmann. Ho fikk ulykkeligvis en arge cancer på slutten av perioden og døde meget

ung. Det var grusomt, ho hadde små barn. Gunn Vigdis var en veldig flink politiker, men voldsomt aggressiv. Så var det ho Bakken, som seinere –

Grete Brochmann: Anne-Lise Bakken?

Leif Arne Heløe: Anne-Lise Bakken, ja. Så var det ho Åshild Hauan, og størst blant de store, Grethe Knutsen. Og så var det min senere gode venn, Kjell Bohlin, som ble fylkesmann i Telemark. Disse var Arbeiderpartiets folk i komiteen. På min høyre fløy i Sosialkomiteen satt han ”Fri og Frank” Gundersen, som skrev et meget harselerende brev om sosialdemokraten Heløe. Jeg hadde moro av å svare han.

Helge Danielsen: Jeg spurte om effekten av den reformatoriske politikken ble den dere ønsket, eller om det ble noe mer eller noe annet, og du sa at –

Leif Arne Heløe: Ja, for først å ta dette med kommunehelseloven som ble en symbolsak for veldig mange ting. Arbeiderpartiets folk hevdet ustoppelig at det var bare var privatisering vi drev med. Det benekta selvfølgelig jeg. Jeg påpekte at privat virksomhet hadde det vært i kommunene, i norsk helsetjeneste, helt fra starten av, og storparten av alt vi har av helsetjeneste i Norge i dag, er etablert av private, spesielt organisasjoner, som Norske Kvinners Sanitetsforening, Røde Kors osv. De har bygd opp eller vært med på byggingen av de fleste sykehusene, gjerne da i kompaniskap, ikke med staten, men med kommuner og fylkeskommuner. Etter hvert har så staten kommet inn. Men over det hele har jo selvfølgelig staten stått for kontrollvirksomheten. Staten har også stått for distrikts- og stadslegeordningen og med stadsfysikus i de store byene, som vi har hatt helt fra 1600- og 1700-tallet. Det har forresten Aina Schiøtz skrevet et godt doktorarbeid.

Grete Brochmann: Aina Schiøtz?

Leif Arne Heløe: Ja.

Helge Danielsen: Men hvis vi –

Tore Grønlie: I tilknytning til dette ligger det jo her et svar du har i Stortinget på et spørsmål fra Frithjof Frank Gundersen [henviser til dokumentasjonsmappa].

Helge Danielsen: Men jeg lurer på om vi skal ta en kort pause nå, og så heller komme tilbake igjen med andre ting. Skal vi gjøre det?

Grete Brochmann: Det er bare en time til lunsj, så hvis vi skal ha noe pause, så er det kanskje en idé å ta den nå.

Helge Danielsen: Stemmebåndene mine er i hvert fall litt sånn at det kunne ha vært godt.

Grete Brochmann: Liten pause.

Leif Arne Heløe: Ja. Klarer dere å få noe ned her?

Øyvind Ekelund: Dette blir aldeles utmerket.

-----Pause-----

Helge Danielsen: Klare? Vi tenkte at når det gjelder kommunehelselov, sosialhjelp, helsepolitikk og en del sånne konkrete saksfelter, skulle vi komme mer tilbake til det igjen etter lunsj. Denne lille timen vi har før lunsj, vil vi bruke på forsøksvis å nøste opp noen av de større temaene som vi har vært inne på, og også snakke litt om din rolle eller din vei i politikken fra lokalpolitikk til regjering og om det å sitte i regjering, både med og uten mellompartiene og sånt. Vi vil snakke litt om det, men kommer tilbake og stiller mer konkrete spørsmål etter hvert, selvfølgelig, men tar for oss noen sånne emner. Deretter tar vi lunsj, og så vender vi tilbake igjen til noen av de mer konkrete saksfeltene etter hvert.

Jeg kunne tenke meg når det gjelder det vi snakket lite grann om før vi tok pause, som går på forholdet mellom intensjoner og effekt, at man gjør noe, og at man ønsker å reformere, men at man kan få en sånn situasjon at man kanskje ikke får tannpastaen inn igjen på tuben, for å bruke en litt slitt metafor. Jeg tenkte blant annet i forhold til en del av disse diskusjonene og utsagnene som man har hatt i mer moderne tid, eller nå i løpet av de siste par årene, når det for eksempel har vært snakk om bedriftsnedleggelse, Norske Skog som legger ned en bedrift et sted fordi det er billigere å drive den et annet sted, eller fordi det ikke lønner seg så veldig, og at man fra politisk hold da får en diskusjon om innholdet i verktøykassen. Altså: Har man fra politisk hold mulighet til å gjøre noe med dette? Kan man gripe inn? Ønsker man å gripe

inn? Hvilke virkemidler skal man i så fall bruke? I alle fall i noen kretser hersker det en tanke om at verktøykassen var mer velutstyrt før 1981 enn etter 1981. Hvordan tenker du rundt sånne ting?

Leif Arne Heløe: Hvis vi går tilbake og tenker på Arbeiderpartiets industripolitikk på slutten av 1940-tallet, på 1950-tallet og i begynnelsen av 1960-tallet, så var det var jo mye redskap i den kassen av forskjellig slag. Men det var nå ikke like vellykka alt sammen. Jeg tenker spesielt fra min landsdel på oppbygningen av store virksomheter som Jernverket i Mo i Rana, Koksverket der, jeg tenker på Syd-Varanger, oppbygningen av det, jeg tenker på fiskeskinnsfabrikken til han "Havlær-Nilsen". Det er en god del slike eventyrforetak som ble igangsatt ut fra en statlig industripolitikk for å bygge opp landsdelen. Alle sammen så vidt jeg husker, gikk på ratata og til dels med ganske svære underskudd. Ideen i Norge, som i mange andre land var at, hvert land skulle ha sitt jernverk, ellers var man jo ikke noe til kar. Og det ble en del av industripolitikken – også i Norge.

Der må jeg legge til at det var klokt å plassere det i Mo i Rana, når man først skulle ha et jernverk. Rana var et område som trengte næringsutvikling, og som hadde gruver i nærheten. Vi på vår side hevdet at "bruk heller den milliarder dere har brukt på Koksverket, til å bygge tusen millionbedrifter i Nord-Norge. Støtt opp under foretak, men ikke bygg dem sjøl. Støtt foretak, legg til rette og bruk delvis grunnkapitalen, så får dere mer ut av det." Det var jo vår måte å gjøre det på, og grunntanken i vår alternative politikk. [Jens-Halvard] Bratz var industriminister i den første tida i Willoch-regjeringa. Han fikk jo slengt etter seg "det året det var så bratz". Han prøvde å slå an en ny tone i industripolitikken, men han var ingen politiker, Bratz. Men han var en dyktig næringslivsleder og hadde bygd opp Grorud jernvarefabrikk. Men det politiske håndverket, det var ikke hans område. Det var han nå den første til å innrømme. Men han markerte for så vidt ved flere anledninger at når det var industribedrifter som var ute å kjøre, og som gjorde krav på statlig hjelp, så sorry, her går staten ikke inn. Ellers kan jeg ikke huske at det dukket opp så mange store industrisaker. At vi fikk en sak av typen Norske Skog - som for øyeblikket er aktuell, det kan jeg ikke huske.

Helge Danielsen: Nei, men det er en ting jeg lurer på litt i forlengelsen av dette. Det er jo flere av disse bedriftene som gikk med store underskudd, og der man også fra Arbeiderpartiets side, dels i datiden, men kanskje også i ettertid sier at det var riktig å la dem gå. Det var riktig å legge dem ned eller la dem gå konkurs, eller hva det nå var som skjedde. Man hadde altså for mange eller for omfattende eller for store redskaper. Men hvis vi ser mer på det som en

måte å tenke på, at politikken vesen er å gripe veldig aktivt inn og påvirke der man kan, altså hvilke ambisjoner man har for hva som skal være politikken anliggende, om man har store ambisjoner for at de skal strekke seg veldig vidt og omfatte veldig mange områder, eller om man mener at det skal være begrenset. Kanskje ikke helt ned til nattvekkerstaten, men at det har skjedd en eller annen overgang der.

Leif Arne Heløe: Det forelå ei stortingsmelding i fjor eller forleden år om distriktspolitikken, og som skiller mellom begrepene ”den store distriktspolitikken” og ”den lille distriktspolitikken”. Med den store distriktspolitikken forstår man egentlig statens engasjement på alle felter, mens den lille distriktspolitikken begrenser seg snevert til de rent distriktspolitiske tiltakene. For Høyres del har jo distriktspolitikk og utbygging av landet først og fremst gått på infrastruktur, tung satsing på infrastruktur. Spesielt var det i Kyllingmarks tid, på 1960-tallet, da vi fikk den store satsingen på veiutbygging. Da fikk vi også utbygging av kortbanenettet, de såkalte Kyllingmarkene som de ble kalt, de små flyplassene som ble bygd utover fra slutten av 1960-tallet og i begynnelsen av 1970-tallet. Men så fikk også bygd ut en god del av stamflynettet i løpet av de årene. Det har betydd veldig mye for utviklingen. Men når vi tenker på hvordan veiene utover i Norge var fram til midten av 1960-tallet, var det ganske sjabre greier. Kommunikasjoner har nok vært en merkesak.

Arbeiderpartiet har for så vidt også vært infrastrukturorientert, men har satsa mye mer på direkte intervensjon og utbygging av bedrifter. Høyre har hevda at næringutviklinga langt på vei ordner seg sjøl hvis bare forholdene er lagt til rette. Det var slagordet., I tillegg satset også vi på det som først het Nord-Norge-planen med han Reidar Carlsen. Så het det Distriktenes Utbyggingsfond med Leif Aune, og nå het det Innovasjon Norge.

Tore Grønlie: Og SND før det.

Leif Arne Heløe: Ja. Også var det SND før det, ja, sammenslutning av Industribanken og – ja. Så der har man nok vært like villige til å satse. Men når det gjelder staten selv som industriutbygger, det har det vært liten stemning for i Høyre. Jeg veit ikke om det var svar på det du er ute etter?

Helge Danielsen: Jo, langt på vei, det ligger jo i svaret ditt. Jeg prøver å tenke litt rundt det. Hvis vi ser på situasjonen sånn som den er i dag, der man har en trepartiregjering som ikke er borgerlig, at de står overfor en situasjon med hva de kan tillate seg å gjøre, for eksempel med

næringspolitikken og andre ting, som er forskjellig fra det Arbeiderpartiet og regjeringene gjorde på slutten av 1970-tallet. Og at det har skjedd en eller annen utvikling når det gjelder hvordan man tenker om hvilke muligheter man har som politiker, og hvor langt man kan gå i å intervensere. Jeg lurer litt på når den utviklingen begynte, når den skjøt fart, hva det var som var røttene til den utviklingen. Og kanskje også på om det var en utvikling man ønsket, eller om det var noe man ikke kunne stå imot, noe som kom et eller annet sted fra og ble opplevd som et press, at dette må vi bare akseptere.

Leif Arne Heløe: Ja, jeg tror det har vært en glidende overgang. Det starta et eller annet sted på 1970-tallet og har fortsatt siden. Mange av de statlige bedriftene, kanskje de fleste, røk over ende. Men ikke alle. Kongsberg Industri gikk veldig bra og Raufoss en tid. Men også der ble det problemer. Etter hvert ble det mindre og mindre statlig engasjement i bedriftene og mer og mer privat virksomhet. Den planøkonomiske fasen fra Brofoss-tida avtok gradvis, og i dag er den praktisk talt borte i næringsvirksomheten. Så skal du se noen forskjell på næringspolitikken til Høyre og Arbeiderpartiet i dag, da må du være grunnkjent på området.

Helge Danielsen: Og hvorfor har det blitt sånn?

Leif Arne Heløe: For det første er hele Vest-Europa blitt mye mer markedsorientert. Vi har gått inn i en markedstilpasset bølge. Av og til fristes man jo til å si om det har gått litt for langt. De styrende mistet mer og mer trua på regulering av markedet som en måte å få til utvikling på. Og den ”nye trua” har gått veldig langt inn i Arbeiderpartiet og har støtte i fagbevegelsen, noe den ikke hadde tidligere. Fagbevegelsen, selvfølgelig, føler seg forplikta til å si hver gang noe går galt, at her må regjeringen gripe inn. Mens regjeringen finner på alle mulige måter å svare dessverre på: ”Dette er umulig for oss, vi må vente litt og se hvordan det går” og så videre. Da regjeringen nylig skulle gripe inn og hjelpe en bedrift på Vestlandet som produserte dører gikk over ende, da klaget en annen bedrift fordi de nå ble utsatt for dumping og konkurransevridning.

Tore Grønlie: Årdal.

Leif Arne Heløe: Det var Årdal, ja, riktig. Slik begynner man å vikle deg inn i problemer som man ikke ser enden på. Egentlig har man ikke oversikt over hva som kommer ut av hjelpen. Når du påvirker en faktor, så påvirker og griper man inn i et marked som er veldig sårbart

fordi mekanismene griper inn i hverandre. Når store nasjonale interesser står på spill i næringspolitikken, da er også Høyre er villig til å la det offentlige gripe inn. For eksempel kommer anslagsvis 70 prosent av norske eksportinntekter fra kysten. Vi eksporterer fisk for 35 milliarder, og resten inntektene fra kyst-Norge kommer fra olje og gass. Hvis vi ikke gjør noe for å opprettholde bosettinga og livsvilkårene på kysten gjennom å bruke andre virkemidler enn dem som markedet rår over, så kommer vi før eller siden i det uføret at vi har en kyst der det ikke bor folk, i beste fall få mennesker. Mens vi øser opp vår inntekt fra kysten, urbaniserer vi mer og mer i østlandsområdet. Det kan undergrave mye av legitimiteten når det gjelder å rår over et havområde som er fem ganger så stort som norsk fastland. I det lange løp og i et utenrikspolitisk maktperspektiv blir kampen om ressursene i havet knallhard. Vår rett til å disponere havområdene utenfor norskekysten blir dratt i tvil dersom landet ikke er befolket fordi vi bor i Oslo alle sammen. Vi avfolker kysten, men gjør krav på å høste det som er utafør. Det synet får vi problemer med å forsvare.

Etter min mening av helt vitale nasjonale interesser å sørge for at landet er bosatt. Jeg vil jo ikke si at man skal bo på hver holme og hvert nes oppigjennom norskekysten. Men jeg vil hevde at vi trenger byer og landsbyer med næring på gang, at staten har virksomheter, at vi har MTB-er som ligger på havet, at vi har Orion-fly som er ute og våker, at vi driver forskning i Tromsø, at vi har virksomhet på Svalbard, at vi virkelig investerer – alt dette har stor nasjonal betydning for å hevde suverenitet. Vi har ingen oversikt over hvor mye mineraler som finnes på havbotnen på norsk sokkel. Det er ikke noen som har undersøkt det. Det kan være store rikdommer, eller det kan være null. Eierforholdet er internasjonalt omstridt for store deler av Nordkalotten. Vi har som nasjon veldig store ressurser vi er forpliktet til å ta vare på. Og da må vi bruke offentlige, statlige midler for å ivareta dem ved at vi bruker landet, rett og slett. Det er i hvert fall min mening, og det samme trur jeg stort sett de aller fleste i Høyre gjør, bortsett fra en klikk av ekstreme markedsliberalister- i Høyre og i andre partier - som ikke vil se de virkelig store utenrikspolitiske sider ved saken. Men mediene er nesten ikke opptatt av vår ”hjemlige utenrikspolitikk”.

Helge Danielsen: Hvis vi da for å nøste opp noe av det vi har begynt på, og gjøre oss ferdig med det før neste pause, så kunne jeg tenke meg å høre deg si litt om – du har kanskje delvis vært inne på det allerede – hva som førte til at du engasjerte deg politisk i første omgang, og hvordan du opplevde dannelsen av den første Willoch-regjeringen og det at du ble valgt som en av statsrådene i den.

Leif Arne Heløe: Da jeg først begynte å interessere meg for og engasjere meg politisk – dette har vi vært inne på tidligere, om min bakgrunn osv.– skjedde det spesielt i forbindelse med invasjonen i Tsjekkoslovakia i 1948. Da var jeg seksten år, og det gjorde et veldig sterkt inntrykk. Da var det vi ungdommene slo kommunismen fullstendig fra oss. Vi hadde som sagt lefla litt med den før. Vi hadde et elev- og gymnassamfunn som het Palestra, der vi hadde diskusjoner og møter. Jeg var en ivrig møtedeltaker. Senere ble det Unge Høyre-virksomhet i byen. Jeg var ikke medlem der til å begynne med, men gikk av og til på møtene.

Det var interessant, og spesielt var diskusjonen rundt NATO interessant. Det var et stort kommunistparti i Harstad den gangen, som hadde innkalt til et folkemøte på Arbeidersamfunnet, der det var stappfullt av folk. Det ble lagt frem forslaget om at det skulle sendes en henstilling til regjeringen om at Norge ikke måtte melde seg inn i NATO. Det var fullsatt sal. Forsamlingen vedtok med knapt flertall å sende en henstilling til regjeringen om å melde oss inn. Og Kommunistpartiet måtte som møtearrangør sende en slik henstilling. Det var jo en veldig artig opplevelse for en 16-17-åring å få være med på.

Jeg kom mer og mer med da jeg reiste til Oslo for å begynne å studere. Der gikk jeg en del i Studentsamfunnet, men jeg tilhørte aldri DKSF-kretsen, som Lars Roar [Langslet] og mange av de andre Høyreungdommene. Den kretsen tilhørte liksom en annen pol enn Unge Høyre. De var ideologisk opptatt og verdikonservative, veldig mange av dem. Flere av oss som kom nordfra og fra andre utkanter syntes de var litt snobbete, vel intellektuelle og litt fine på det – alderen tatt i betraktning. Lars Roar fikk, da han hadde 21-årsdag, sitt eget festskrift. Det var jo litt i overkant for oss.

Men i alle fall – jeg ble for alvor med i Unge Høyre i Harstad da jeg kom tilbake til byen som tannlege, og kom etter hvert aktivt med i lokalpolitikken. Jeg kom inn i bystyret som 27-åring, og jeg satt der i ti år. Jeg var formann i lokalpartiet, ble gruppeleder i bystyret og kom etter hvert i formannskapet, og ble ordfører fra 1967 – for akkurat 40 år siden i år. Så var jeg i fylkesutvalget og i fylkestinget. Det tulla på seg og ble mer og mer. Jeg kom med i regjeringsoppnevnte komiteer, jeg ble varamann på Stortinget og kom med i rikspolitikken gradvis. Det var spesielt to virkeområder som jeg dreiv med. Det ene var sosialpolitikk, det andre var kulturpolitikk. Jeg hadde flere kulturpolitiske ståsteder. Jeg hadde vært med i et band i sin tid, spilte gitar i et dixielandorkester. Det var nå før man begynte å spille etter strømtariffen. Så vi sleit uten forsterkeranlegg, vi måtte virkelig arbeide for maten. Det var hardt – vi spilte på bygda, på danser og andre arrangementer. Med bomull i nesen, for det var så mye støv på golvet som vi pusta inn. Den gangen strødde man talkum på golvet slik at det

gikk glattere å danse. Så var jeg styreformann i de første fire åra da vi starta opp Festspillene i Nord-Norge. Også det var et ganske artig opplegg.

Grete Brochmann: Når var det?

Leif Arne Heløe: Vi begynte i 1964, og det første festspillet arrangerte vi i 1965. Jeg var formann fra 1964 til 1968, og så var jeg rådsordfører, som det het, et par år etterpå. Senere ble jeg styreformann da det første teateret ble etablert i nord, Hålogaland teater i Tromsø. Deretter var jeg styreformann i Riksteateret i åtte år. Så ble jeg kasta der av mannen til henne som vi snakka om i går (Arnlaug Leira) - han Halvdan. Halvdan Skard.

Grete Brochmann: Å ja? Ja, nettopp.

Leif Arne Heløe: Neida, men det var reint politisk, det var jo Arbeiderpartiregjering, han Halvdan var statssekretær for han [Hallvard] Bakke.

Grete Brochmann: Ja, nettopp.

Leif Arne Heløe: Så skifta dem ut da, og det var jo –

Grete Brochmann: Men Hålogaland Teater, når var du leder der?

Leif Arne Heløe: For Hålogaland Teater var jeg styreformann fra 1971 til 1973 – i første omgangen. Deretter var jeg fra 1973 til 1980 styreformann i Riksteateret, og så kom jeg tilbake som styreformann i Hålogaland Teater i 1992, tror jeg det var. Jeg var styreformann der til 2000, og jeg sitter fortsatt i styret der.

Grete Brochmann: Akkurat. Men begynnelsen av 1970-tallet var jo en veldig radikal periode også?

Leif Arne Heløe: Ja, ja.

Grete Brochmann: Jeg trodde det var AKP som hadde kontrollen i Hålogaland Teater?

Leif Arne Heløe: Ja, men det var minus meg, da.

Grete Brochmann: Minus deg, det var dem og deg?

Leif Arne Heløe: Jada, men jeg må si jeg kom godt overens med gruppen. Jeg var jo et slags alibi, et borgerlig alibi for teateret. Jeg hadde sittet i Hellesen-komiteen, altså teaterkomiteen av 1968, der Gunnar Hellesen, tidligere stortingsmann fra Rogaland og forsvarsminister en kort periode. Komiteen hadde som hovedoppdrag å utrede regionteatertanken. Sammen med et par andre med på å slåss frem tanken om å etablere regionteatre. Da det første skulle etableres, ble det Hålogaland teater. Og som ”straff” for det, ble jeg satt til å være formann i interimsstyret for teatret. Sånn var nå det. Det ble en gruppe med ganske radikale teaterfolk som kom oppover., Denne starten er beskrevet veldig godt i en nordnorsk teaterhistorie i to bind som nettopp er kommet ut, skrevet av Harald Eilertsen. I teatergruppen var folk som Nils Utsi, Tone Danielsen var med, Knut Husebø, Arne Skog, Klaus Hagerup og [Svein] Scharffenberg, Katja Medbøe og Torill Øyen. Allmøtet var kunstnerisk sjef, og styresettet førte til at jeg fikk stor innflytelse fordi jeg var styreformann - ikke teatersjef eller kunstnerisk leder, selvfølgelig ikke. Det var formelt sett Riksteatrets sjef, Eivind Hjelmtveit. Noen av de mest radikale ville prøve å omvende meg til ml-er, de var jo ml-ere, de aller fleste. Men der forskrevet de seg. Men forsøket moret meg. De var artige folk, og vi kom som sagt svært godt ut av det med hverandre. De var veldig entusiastiske. De jobba mye mer enn vanlig var ved de andre teatrene. ”Det er her æ hører tell”, var den store oppsettingene i tillegg til et par Brecht forestillinger. Tromsø var full av studenter, og daglig var det aksjoner for eller mot ett eller annet. De hadde så mye aksjoner på gang at det var ikke tid til å studere engang. Lærerstaben var fullt av nyskilte akademikere som var flytta fra Oslo. De skulle nå forsøke livet i utlendighet. Det var en rik periode [latter]. Der var Yngvar og Vivi Løken, som ikke skilte seg, mens derimot –

Grete Brochmann: Ottar Brox –

Leif Arne Heløe: Jon Eivind [Kolberg] kom dit, og Georges Midré.

Leif Arne Heløe: Siden (1990) ble jeg leder for Teaterhøgskolens styre, deretter fra 1997 leder i styret for Norsk Teater- og Orkesterforening – som er arbeidsgiverorganisasjonen for alle våre teatre og orkestre. Jeg er nå ute av begge disse styrene, det siste for to år siden. Jeg har og hadde også den gang Willoch dannet regjering - kulturpolitisk bakgrunn. Så jeg var – tror jeg - aktuell både på kulturpolitikksida og på sosialpolitikksida – fortrinnsvis som statssekretær

Helge Danielsen: Men hva var grunnen til at du ikke ble kulturminister, men sosialminister?

Leif Arne Heløe: Nei, for det var en annen som blei det.

Helge Danielsen: Ja, men –

Leif Arne Heløe: Han var jo minst like godt kvalifisert som jeg, godt og vel. Det som var tankekorset ved Lars Roar som statsråd, var at han er katolikk. Det førte til en del omorganiseringer, og til at man måtte dele Kirke- og undervisningsdepartementet. Tidligere hadde kirkesakene holdt til i samme departement som kulturen. De måtte nå skilles ut og legges sammen med grunnskolen. Til gjengjeld slo man forskning og høyere utdanning sammen med kulturen. Den siste biten ble til Kultur og vitenskapsdepartementet – tror jeg deptet ble kalt – og det bestyrte Lars Roar. At jeg i det hele ble statsråd den gangen, hang litt sammen med at jeg hadde vært formann i Høyres sosialpolitiske utvalg på begynnelsen av 1970-tallet. Jeg hadde vært med i programkomiteen, i Høyres politiske råd. Samlet sett hadde vært mer involvert i sosialpolitikk enn i kulturpolitikken i partiet.

Grete Brochmann: Du var jo også fagperson på det feltet?

Leif Arne Heløe: Ja, det og.

Grete Brochmann: Det bærer jo mange av dokumentene veldig preg av.

Leif Arne Heløe: Ja, også det at jeg hadde skrevet en del om sosialpolitiske emner. Spesielt i *Morgenbladet* skrev jeg en rekke kronikker på slutten av 1970-tallet. Så jeg kjente jo svært mye av det sosialpolitiske Norge, kan du si, også innenfor forskningsmiljøene. Men likevel, jeg var på ingen måte førstevalg, det tror jeg ikke. Det er jo en kabal som statsministeren skal

legge. Da starter han med en del sikre kort, det er de som han har bestemt seg for at han skal ha med. Og da går jeg ut fra – vi snakka om Stray i går – at han var en av dem. Så er det noen som får tilbud, men som ikke vil, sånne som Erling Norvik og Jo Benkow, går jeg ut fra. Så tror jeg også at Astrid Gjertsen kanskje hadde vært forespurt om å bli sosialminister, eller i hvert fall ble hun antydnet muligheten for å kunne bli det. Jeg vet at kommunalråd i Oslo, Martha Seim Valeur, var aktuell, men på det tidspunktet var hennes mann alvorlig syk. Han hadde en hjernetumor og døde noen måneder senere Martha meldte seg av med en gang. Jeg vet det meget vel, fordi min kone den gang var kommunalrådssekretær for Martha i Oslo.

Men samtidig var det opplagt at jeg var med på den lista over statsråds kandidater eller i hvert fall kandidater til å bli statssekretærer. Det kunne jeg ha blitt mange steder antagelig – i Sosialdepartementet først og fremst, kanskje også i Kulturdepartementet, Samferdselsdepartementet eller Kommunaldepartementet – men avhengig av hvem som ble statsråder. Jeg kjente Willoch litt på forhånd, selv om jeg ikke hadde tilhørt den parlamentariske gruppen Jeg hadde bare vært varamann på Stortinget i to perioder, men var samtidig rimelig godt inne i partiet, først og fremst i organisasjonen. En periode hadde jeg vært formann i Troms Høyre. Og jeg var nær bekjent av generalsekretæren i partiet, Frithjof [Clemet], helt siden vi var sammen i Unge Høyre.

Helge Danielsen: Ja?

Leif Arne Heløe: Men hvorfor det ble meg, ja, det vet jeg ikke nøyaktig. Jeg husker Willoch ringte meg først og spurte om jeg var interessert i å være med på laget. Jeg husker ikke helt hvordan han uttrykte seg. ”Ja, det er klart jeg er det,” sa jeg. ”Har du noen forslag?” spurte jeg. Ja, nei, det var nå flere statssekretærposter. ”Ja, har du ikke noe mer?” sa jeg. [Latter]. Ja, vi fikk nå se, sa han.

Helge Danielsen: Men var du noe involvert i – altså Willoch har jo beskrevet forhandlingene med mellompartiene før den første regjeringdannelsen sin som et vellykket nederlag. Det førte ikke frem, men han var åpenbart ikke så veldig lei seg for det. Var du noe involvert i forhandlingene der?

Leif Arne Heløe: Nei.

Helge Danielsen: Nei.

Leif Arne Heløe: Nei, det var jeg ikke. På det tidspunktet satt jeg ikke i sentralstyret og ikke i arbeidsutvalget, så det hadde jeg ikke noe med. Der går jeg ut fra at det var – jeg lurer på om Astrid Gjertsen var med på det, og Frithjof Clemet, som sagt, og jeg lurer på om Benkow og kanskje Stray. De folka der var vel de mest aktuelle, vil jeg tru.

Helge Danielsen: Men når det gjelder det som skjedde noen år seinere, da mellompartiene kom inn og det ble en nydanning av regjeringen og utskifting på flere poster, hvordan opplevde du det? Førte det til en stor forandring for måten du jobbet på?

Leif Arne Heløe: Ja, det er klart at det blei uro i regjeringen da vi skjønnte hvilken vei det bar. Kristelig Folkeparti ville være med da hele abortsaken var kommet i bakgrunnen. Da skjønnte vi, menigmenn i regjeringen, at her var det bare et tidsspørsmål når vi fauk ut. Og til å begynne med tenkte jeg okei, da er det jo ganske opplagt at Sosialdepartementet går til Kristelig Folkeparti. Kr.F. hadde hatt departementet to ganger før: Aarvik var sosialminister i Borten-regjeringa, og [Bergfrid] Fjose, ho som fant opp posen, i Korvald- regjeringa.

Grete Brochmann: Fjoseposen.

Leif Arne Heløe: Fjoseposen, ja, vinmonopolposen. Og som sagt før hennes tid, var Egil Aarvik sosialminister i Borten-regjeringa. Jeg regnet med at Kr.F. antagelig ville ha denne posten. Det var nok mange i Kristelig Folkeparti som hadde veldig lyst på den, blant annet fordi de da kunne få forandret alkoholpolitikken, og de ville kunne få reversert, trodde de kanskje, abortsaken og få en ny lov. Men samtidig skjønnte partiledelsen i Kristelig Folkeparti at det kunne bli ei ulykke for partiet dersom de fikk sosialdepartementet. Det ville bli veldig problematisk fordi de trolig ville gå på tap etter tap i stortinget - både i alkoholpolitikken og i abortsaken. Stortinget, der Høyre og Arbeiderpartiet hadde meninger om disse spørsmålene som gikk på tvers av de Kr.F mente, gjorde umulig å få til noe som helst. Partiet ville gå på nederlag etter nederlag. Da var det mye bedre at Høyre beholdt posten, eventuelt at Senterpartiet fikk den. Men Senterpartiet hadde ingen spesielle kandidater – det måtte være Anne Enger Lahnstein. Men jeg trur ikke ho ville på det tidspunktet.

Så for mitt vedkommende ble det tidlig klart at jeg kom til å fortsette – hvis jeg nå oppfatta det riktig, Willoch sa ikke noe til meg før det hele var over – det vil si om det ville bli aktuelt med skifte av statsråd i sosialdepartementet Det kunne jo selvfølgelig ha blitt en

roking i regjeringen, det var jo noen som hadde ment at kanskje [Arne] Rettedal burde gå inn i stedet for meg, men Rettedal hadde jo ingen kompetanse på området. Han var en dyktig politiker. Men det å sette en ”allmennpolitiker” på et såpass spesielt felt, er ikke uproblematisk. Arbeiderpartiet har veldig ofte gjort det, men med vekslende hell. Det har til en viss grad gått bra, men blir det mye ”Sørmarka-demagogi” i den politiske retorikken, så er ikke det velegna i sosialpolitikken. Mange som arbeider i helsetjenesten reagerer på ”politisk grovspill” og overforbruk av a-endinger. Jeg syns nåværende statsråd [Sylvia Brustad] er dyktig og veldig flink på mange måter, men når ho legger til den demagogiske breisida si med Sørmarka-språk, da er det ikke mye sosialpolitikk igjen og bruk av begreper som man kjenner igjen fra helse- og sosialtjenesten. Men ho er et redskap i Herrens hånd, ho òg. Ho er veldig, veldig sterk og som sagt en dyktig politiker, det er ho. Men jeg synes ho egner seg bedre på andre plasser. Som kommunalminister, for eksempel.

Grete Brochmann: Det var jo forrige runde det.

Leif Arne Heløe: Hva?

Grete Brochmann: Det var jo det hun var forrige runde.

Leif Arne Heløe: Jeg husker at hun var leder i kommunalkomiteen på midten av 90-tallet, men ikke at ho var kommunalminister.

Grete Brochmann: Hun var nok det en kort periode.

Helge Danielsen: Hvis vi før pausen bare går fram til bensinavgiftssaken og at regjeringen går av. Det er jo også et mye omdiskutert emne. Kåre Willoch og Carl I. Hagen er vel fortsatt ikke helt enige om hvordan det egentlig gikk for seg, og hvem som egentlig hadde skylden. Men forutså dere at noe sånt kom til å skje, eller regnet dere med at dere skulle kunne sitte en periode til?

Leif Arne Heløe: Vi trodde vel egentlig ikke at det skulle gå sånn i hvert fall ikke vi som ikke hadde vært så nært oppi diskusjonen rundt bensinavgiften. Bakgrunnen var en innstramming av budsjettet. Budsjettreguleringen skjer jo hver vår, i mai–juni. Dersom de samlede utgiftene

er blitt for høye, må det spares noen steder. Forslagene legges frem for Stortinget, slik at Stortinget kan overføre mellom poster – halvveis i løpet av året. Nå mente regjeringen at det var nødvendig å stramme inn fordi det gikk over stakk og stein med utgiftene.

Det var flere forslag som skulle behandles, og ett av dem var å legge litt på bensinavgiften. Arbeiderpartiet ville ikke være med på det, de spilte veldig i opposisjon. Hagen mente vel at det var nødvendig, dersom han skulle gjøre seg bemerket. Selv om han skjønnte at budsjettet burde strammes, var det vel ikke akkurat måten å gjøre det på, etter hans mening. Willoch trodde kanskje til å begynne med at Hagen ville gi seg, i likhet med hva han hadde gjort like før jul, da vi også hadde hatt en kritisk situasjon. Men det gjorde han denne gangen ikke, og Willoch satte sitt inn, og tapte. Vi trodde at dette kom til å bli en kortere periode enn det ble. De aller fleste av oss gikk rundt og trodde at Gros regjering kom til å vare noen måneder eller et år, og at det så ville oppstå en ny situasjon.

På det tidspunktet var Presthus blitt formann i partiet, og han ble også kjørt frem som statsministerkandidat etter hvert. Willoch trøtnet. Han hadde hatt et års tid eller halvannet års tid før hatt en periode med sykdom. Han fikk en virusinfeksjon og lå på sykehuset ei stund. Da var han ganske hardt kjørt. Vi trodde nok at Gros regjeringsperiode ville bli kort og gli over, og at vi ville komme tilbake igjen. Men personlig ønsket jeg ikke å fortsette. Om jeg blei spurt, så trur jeg ikke jeg hadde villet. Jeg hadde vært med i bortimot fem år (4 år og 7 måneder),. Det er nok. En del av de mer ”profesjonelle politikerne” ville nok gjerne tilbake. Men det gikk ikke sånn. Gro klarte å ri stormen av og blei sittende i hele fem år.

Presthus var veldig utsatt. Mediene var etter han på en utrivelig måte. Han hadde blant annet ei stifttann som stadig datt ned. Mediene var stadig frempå og fokuserte på denne stifttanna. Det er jo rampestreker, mye av det mediene driver med. Rampestreker.

Grete Brochmann: En mild bris sammenlignet med hvordan situasjonen er i dag, likevel.

Leif Arne Heløe: Ja, det blir verre og verre. Syse ble enda verre kjørt i neste omgang med Blåsenborg dvs huset han var medeier i, regnskapene for det og mere til.

Grete Brochmann: Men du slapp unna den typen fokus i din periode?

Leif Arne Heløe: Ja, jeg gjorde det. Men jeg kan nevne en episode, det var vel halvveis i løpet en eller annen gang, i 1983 tror jeg. Da fikk jeg en oppringing fra statsministerens kontor, fra [Erik] Nessheim, som var statssekretær ved Statsministerens Kontor. Han sa at det var

kommet et brev til statsministeren – og like etter kom det samme brevet til meg med gjenpart – fra en sosialskoleelev på Nordberg. Han hadde skrevet til statsministeren at han visste at jeg var sosialminister, og at jeg hadde hatt to håndverkere hjemme som hadde gjort arbeid, malt huset, og for dette hadde jeg betalt svart. Jeg ringte ham da jeg hadde lest brevet, og jo, han påsto at han visste det helt sikkert. Hvis ikke jeg trakk meg som statsråd, så ville han offentliggjøre dette i *Dagbladet*. Dette var jo grepet fullstendig ut av luften, og jeg prøvde å finne ut av hva det kunne være. Så fant jeg ut at i 1977, altså fire år før regjeringsdannelsen, hadde jeg hatt to ungdommer som hadde malt en del av huset. For det skulle de ha 6000 kroner pluss moms, som den gangen var på 20 prosent, eller omsetningsavgift, som det het. De hadde fått utbetalt 1200 kroner til omsetningsavgift pluss 6000 for arbeidet, altså 7200 kroner til sammen. Det hadde jeg kvittering på. Jeg ringte ham på ny og fortalte det. Men neida, han ga seg ikke. Han hadde helt sikre opplysninger om at det hadde skjedd, fortalte han. Så begynte jeg å lure om karen var helt som han skulle være. Jeg snakket med [Fredrik] Mellbye, som var stadsfysikus, om saken, og lurte på om jeg hadde å gjøre med en som var sinnsforvirret, kanskje var psykiatrisk pasient. Mellbye tok kontakt med det stedlige, helsekontoret i bydelen for å undersøke. Så viste det seg at guttens mor var ansatt på dette kontoret og fikk høre om saken. I mellomtiden hadde jeg også varslet Justisdepartementet, for det var jo rett og slett forsøk på utpressing av et regjeringsmedlem. Mora blei jo svært ulykkelig og dro hjem og snakket med gutten. Han skjønnte da alvoret i saken og ringte tilbake og skreiv unnskyldende brev til statsministeren og meg. Kompisene hans var de som i sin tid hadde jobba for meg. De hadde formodentlig beholdt omsetningsavgiften for seg selv, men bløffa ham eller villet skape sensasjon. Sosialskoleeleven med stor rettferdighetssans hadde gått på limpinnen. Nå skulle han virkelig ta dem, samfunnstoppene. Men han skjønnte ikke hva han satte i gang. Heldigvis tok han seg inn i tide. Men det var hakket før han risikerte å bli utvist fra skolen og tiltalt.

Helge Danielsen: Men tror du det ville ha vært det samme i dag? For det havnet aldri i *Dagbladet*, gjorde det det?

Leif Arne Heløe: Neida.

Helge Danielsen: Men det kunne jo fort ha skjedd i dag, da.

Leif Arne Heløe: Ja, det kunne ha gjort det. Men den risken han sjøl utsatte seg for, den var ganske stor. Trusselbrev var forøvrig ikke uvanlig. Trusler forekom stadig vekk i en eller annen fasong, også med voldelige utsagn: ”Du og din familie ...”, ”Vi vet hvor du bor” og ”Vi skal nok ta deg” og sånn.

Grete Brochmann: Men du fikk ikke politibeskyttelse?

Leif Arne Heløe: I perioder hadde vi politi, men ikke mer enn ei uke eller to. Jeg hadde navnet mitt i telefonkatalogen hele tida. Ikke noe hemmelig telefonnummer, nei -

Helge Danielsen: Ja, skal vi da ta lunsjpause?

Grete Brochmann: Lunsjpause, høres bra ut.

Helge Danielsen: Få litt påfyll, så fortsetter vi etterpå.

-----Pause-----

Grete Brochmann: Skal vi gå løs på noen saksområder først som sist? Nå har vi vært igjennom det generelle bildet, og vi avsluttet med mediespørsmål og forskjellen mellom begynnelsen av 1980-tallet og dagen i dag når det gjelder hva man utsettes for som statsråd i så måte. Jeg kunne tenke meg å gå litt inn i asyl- og flyktningproblematikken. Det ligger litt i mappen på det området, men ganske lite. Det er nok symptomatisk, vil jeg anta, det er vanskelig å finne dokumentasjon på dette feltet fra denne perioden i det hele tatt. Men vi vil gjerne høre med deg, du hadde ansvar for asyl- og flyktningpolitikken i den perioden du var statsråd, og det var også den perioden hvor asylspørsmålet kom opp egentlig første gang overhodet. Det var jo da dette begrepet ble etablert i norsk sammenheng. Det var på begynnelsen av 1980-tallet. Kunne du fortelle litt rundt det feltet? Hvordan så dere på det, var det bekymringsfullt? Hvordan tenkte dere rundt dette nye fenomenet som man kanskje trodde hadde kommet for å bli, kanskje ikke? Det er et åpent førstespørsmål i denne sammenheng.

Leif Arne Heløe: Sånn som jeg husker det i dag i hvert fall, så forestilte jeg meg at vi sto foran en svært urolig periode. Vi måtte regne med at det kom en god del flyktninger til landet, men at tilstrømningen ville avta etter hvert. Det var spesielt de asiatiske flyktningene, altså de

fra Vietnam, som ved inngangen til regjeringsperioden preget bildet. Det var båtflyktninger, og det var andre flyktninger som kom den veien fra. Da lå vi på cirka 800 flyktninger årlig, så vidt jeg husker, mottaket var kvoteregulert. Vi var stadig i kontakt med [Poul] Hartling, som var ”flyktninggeneral”. Han var WHO’s mann – høykommissær for flytninger. Vi tok stort sett, hensyn og lot våre inntak preges av synspunkter og anmodninger fra han. Jeg vil ikke si at vi gjorde det uten unntak for det var jo tross alt andre forhold i Norge som avgjorde hvor mange vi var i stand til å ta imot. Vi hadde i hvert fall sterke kontakter den veien.

Mottaksapparatet i Norge var lite etter nåtidens mål. Selv om det på langt nær er fullkomment i dag, så var det mildt sagt ufullkomment den gangen. Det var Flyktningerådet, som var en halvoffentlig institusjon, som sto for administreringen av det meste. Dessuten må jeg føye til at det ble skilt klart mellom innvandrere og flyktninger, og senere da også asylsøkere.

Innvandrere var i hovedsak folk som enten kom fra vestlige land, og/eller som kom hit for å søke arbeid. De sorterte under Kommunal- og arbeidsdepartementet, KAD, som det den gangen het. KAD hadde ansvar for innvandrerne, mens Sosialdepartementet var ansvarlig for den andre biten. Flyktningerådet var da det halvstatlige organet som praktisk skulle håndtere flykningesakene gjennom en innenlandsavdeling og en utenlandsavdeling. Denne utenlandsavdelingen opererte utenlands og i samarbeid med Høykommissæren for flyktninger. Innenlandsavdelingen hadde stasjoner for å ta imot flyktningene her hjemme.

Noe av det første som skjedde, som vi ble ganske mye opptatt med og distraheret av, var bråket rundt Flyktningerådets organisering. Sånn husker jeg det første året. Ruth Ryste var blitt direktør i Flyktningerådet. Mange var, med rette eller urette, uenige i hennes måte å administrere arbeidet på. Det gjaldt spesielt én sak, om flyktningboliger, det vil si hvordan flyktningene skulle huses. Det var det etablert en offentlig stiftelse som het Flybo, Flyktningeboliger, og den hadde et eget styre som røk uklar med Flyktningerådet. Styret satte saken veldig på spissen og sa at hvis ikke ho Ryste ble fjernet, så ville de forlate sine verv. Så gikk mye tid og krefter på å løse opp i den floken. Jeg fikk Leif Aune, som jeg kjente fra tidligere, til å bli styreformann i Flyktningerådet. Han var veldig dyktig og klarte å roe det ned.

Vi startet så opp kommunale mottak av flyktninger. Motstanden i mange kommuner var veldig stor, dels av prinsipielle grunner. Mange mente at i kommunen var det en annen kultur enn den flyktningene hadde med seg, spesielt de asiatiske flykningene. De ville ikke klare å slå seg til her, og så videre. Dels kom det skinnargumenter for å dekke over at lokalsamfunnet ikke ville sleppe fremmedfolk inn på seg. Selv om man ikke skal legge rasistiske motiver i det, så er det kulturkollisjoner i små samfunn. De var vel redde for det.

Men allikevel var det en god del kommuner som svarte ja. Så vidt jeg husker, fikk de 75 000 kroner eller noe der omkring per flyktning som de tok imot og integrere. Men opplæringen og alt det som ellers skulle til, var det så som så med. Etter hvert ble det jo andre flyktningproblemer. Etter hvert som denne strømmen østfra, fra Asia, avtok, kom det andre, nye. Jeg trodde i hvert fall i min naivitet at når Vietnam-problemet var over, så ville det gi seg lite grann, bli roligere. Men plutselig fikk vi en bølge av polske flyktninger. I tillegg kom mange fra Syd-Amerika i forbindelse med Chile - altså opposisjonelle som rømte i forbindelse med Pinochet - kuppet. De begynte å søke mot Norge. Jeg husker at[Stein] Ørnhøi stilte meg spørsmål i Stortinget. Venstresida var veldig opptatt av at man tok i mot og hjalp disse politiske flyktningene inn i det norske samfunnet. Den norske ambassadøren i Chile hadde gjort en strålende innsats for å berge flere inn i ambassaden og derved inn på norsk territorium. Men så kom polakkene som særlig svenskene tok inn veldig mange av. På enkelte dager kom det tusen flyktninger over Øresund til Malmö eller en av de andre byene på Sveriges sydkyst. Spørsmålet dukket opp om ikke vi kunne hjelpe svenskene ved at flyktninger ble videresendt til Norge. Spørsmålet ble tatt opp mellom den svenske og den norske regjering, så vidt jeg husker, og vi drøfta det og tok opp en del polakker. I forbindelse med budsjettbehandlingen ble det, så vidt jeg husker, en viss strid om vi skulle redusere kvoten, den hadde ligget på cirka 200, om ikke jeg tar mye feil. Så var det et budsjettforslag om å redusere kvoten, kanskje det var til 200. Det var jeg skeptisk til, men Sosialdepartementet måtte jo ta sin del av budsjettkuttene, vi som de andre departementene. Men i neste omgang måtte vi plusse på kvoten igjen, blant annet ut fra de politiske problemene i Polen.

Etter hvert ble det mer og mer klart at disse innenlandsmottakene, som det het, ikke var tilfredsstillende. Så allerede i 1982 organiserte vi det som ble kalt Statens flyktningsekretariat som overtok rollen som innenlandsavdelingen i Flyktningerådet hadde hatt. Den Innenlansavdelingen ble nedlagt og erstatta av Statens flyktningsekretariat, som er en forgjenger til det som senere –

Grete Brochmann: UDI. (Utlendingsdirektoratet)

Leif Arne Heløe: Ja, til UDI. Ennå dreide det seg bare om flyktninger, så i neste omgang også om asylsøkere. Deretter kom den tredje fasen der hele innvandringspolitikken kom inn under samme hatt. Det er i store trekk det jeg kan huske.

Grete Brochmann: Opplevde du at det var stor uenighet mellom partiene når det gjaldt tilnærmingen til dette feltet?

Leif Arne Heløe: Allerede den gangen var det folk som var innvandringsfiendtlige. Vi så det av avisinnslag, men det var i grunnen ikke veldig mye av den slags. De fleste så det vel slik at flyktningene som kom til Norge, kom til være her ei stund, og så reise hjem igjen. Jeg tror det var en vanlig forestilling. Men etter hvert som det blei klart at veldig mange av dem kom til å slå seg til, ble dette mer av et problem. Ikke så mye innenfor Høyre, vesentlig mer i den delen av velgermassen som senere gikk til Fremskrittspartiet kom. Alle de andre partiene, Høyre, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Ap var jo langt mer vennligsinnete i forhold til nykommerne, både ut fra en slags kristen, humanistisk vurdering, og SV - når det gjaldt Syd-Amerika - ut fra en politisk vurdering. Det dreide seg jo om deres nærmeste politiske –

Grete Brochmann: Allierte, frender.

Leif Arne Heløe: Ja, søskenbarn som var ”kommet ut å kjøre”. Etter hvert slo en del av flyktningene fra Asia seg ned i Finnmark. I Vardø og Vadsø jobba flere hundre av dem på fileten. De erstatta den norske arbeidskrafta, som ikke lenger ville jobbe der. Men etter hvert som det blei krise i fiskeriene, blei det jo ikke lenger arbeid for dem heller, så de flytta.

Grete Brochmann: Sørover?

Leif Arne Heløe: Sydover, ja. Det som ble et problem, eller som vi etter hvert oppfattet som et problem, var at alle søkte mot hovedstaden etter å ha bodd et år, to eller tre andre steder i landet. Dels var grunnen at de ikke fant arbeid der de var bosatt, dels ville de søke venner, likesinnede og familie, få omgangskrets og skape seg et miljø. Til det var stedene hvor de var bosatt, altfor små. Jeg skjønner dem veldig godt. Folk er vant til en helt annen kultur og en helt annet uteliv. Og så havner de i Båtsfjord, i Kvæfjord eller andre steder der skikken i lokalsamfunnet er at du stort sett holder deg hjemme på kveldstid.

Grete Brochmann: Du hadde gjennom din statsrådspost ansvar for sosialhjelpen. Og sosialhjelp overfor flyktninger og asylsøkere var jo et tema som begynte å bli reist – og for så vidt også overfor arbeidsinnvandrere på begynnelsen av 1980-tallet. Så jeg lurer på om du

husker noen diskusjoner rundt det? Om det begynte å bli tematisert at det var et overforbruk av sosialhjelp, for eksempel, som senere har blitt et veldig stort tema?

Leif Arne Heløe: Ja, vi hadde jo en veldig økning. Vi fikk faktisk på få år en dobling av sosialhjelpen på begynnelsen av 1990-tallet. Dels hang det sammen med en økt arbeidsledighet en periode frem mot 1983. Det kunne nok være spredte røster av og til som kom frem med at, ja, de overforbrukte og snøt litt og juksa. Men jeg kan ikke huske at dette var et særlig stort problem, i hvert fall ikke i Sosialdepartementet. Vi hadde ennå i fersk erindring Højdahl, jeg vet ikke om dere husker statsråd [Odd] Højdahl, som var sosialminister et år, og som ødela seg politisk ved å gå ut og snakke om trygdemisbruk. Det var i 1975 eller der omkring. Det ble da voldsomme angrep på han fra forskjellig hold. Å snakke om trygdemisbruk, å bruke det ordet, var politisk tabu. Det ble ikke brukt på flere år – før Fremskrittspartiet begynte å bringe det på bane igjen.

Det som var vår retorikk, var at misbruk av enten sosialhjelp, trygd eller skatteunndragelser forekommer. Det er mulighetene som er til stede for misbruk, og den sosiale grupperingen du tilhører, som avgjør om og hva slags misbruk du eventuelt kan gjøre deg skyldig i. Lavstatusfolk har små muligheter for å drive med store skatteunndragelser. Den forklaringsmåten benyttet i hvert fall jeg, og den var for så vidt akseptert i det ”forstandige” Høyre. Men vulgarismen har jo alltid sine tilhengere, både i Høyre og andre plasser. Men i den politiske retorikken var ikke trygdemisbruk en sak som Høyre brukte i debatten.

Grete Brochmann: Men hvis du ser utover departementet ditt og mer på Høyre som parti, hadde dere diskusjoner på dette tidspunkt når det gjaldt integrasjonspolitik, altså tiltakspolitik for å hjelpe folk inn i det norske samfunnet?

Leif Arne Heløe: Jeg kan ikke huske at det skjedde noe særlig. Vi hadde skrevet noe om det i programmet, og vi diskuterte det i programkomiteen. Men jeg kan ikke huske at det ble diskutert på sentralstyremøter i partiet. Men det kan det jo ha blitt. Vi hadde selvfølgelig diskusjoner internt i Sosialdepartementet rundt spørsmålet. Det dreide seg mye om oppfølging i forbindelse med Flybo-saken, om boligsituasjonen og skolegang, om det var språkundervisning og ikke minst om arbeid. Disse spørsmålene gikk igjen. Men noen stor regjeringssak var det egentlig ikke – i hvert fall ikke til å begynne med. Etter hvert blei det klarere at veldig mange av flykningene kom til å bosette seg permanent. Og da blei jo spørsmålet om integrering mye mer aktuelt.

Grete Brochmann: Helt til slutt på dette området: Vi har jo også intervjuet Ruth Ryste, og hun beskrev veldig malende hvordan hun i sin statsrådsperiode ble utsatt for sultestreikende asylsøkere ved flere anledninger. Hun opplevde på et tidlig tidspunkt at dette var et svært brennbart tema, og at det innenfor hennes portefølje var noe å bruke mye energi på. Er det noe du vil skrive under på også?

Leif Arne Heløe: Ho har ikke der blandet sammen sin statsrådsperiode med sin periode som –

Grete Brochmann: Nei. Dette med de sultestreikende var definitivt mens hun var statsråd. Du var ikke utsatt for det?

Leif Arne Heløe: Nei, det kan jeg ikke huske at jeg var utsatt for. Jeg skal ikke avvise at det kan ha skjedd, men det er i hvert fall ikke noe som jeg kan huske i dag.

Grete Brochmann: Nei.

Leif Arne Heløe: Da må det i tilfelle ha vært en aksjon i mindre målestokk.

Grete Brochmann: Nei. Det høres generelt ut som at dette var et relativt rolig temaområde i din tid?

Leif Arne Heløe: Ja, det var det. Men som sagt, vi kan si at det bygde seg opp da. Jeg husker i hvert fall at det hadde lenge vært ønske om at vi måtte gjøre noe og revidere innvandringspolitikken. Vi kunne ikke drive med å skille så skarpt som vi hadde gjort mellom innvandrere, flyktninger og asylsøkere. Gradvis blei det klarere og klarere at gruppen trolig ville øke. Svært mange av dem ønsket å bli nordmenn eller ville slå seg til her i landet. Så å operere med disse forskjellige systemene kunne vi ikke fortsette med stort lenger.

Departementsembetsmennene motsatte seg i utgangspunktet å slå sakene og kategoriene sammen, altså å overføre for eksempel all flyktning- og asylpolitikk fra Sosialdepartementet til KAD, eller omvendt. En vanlig departementskultur – i alle departementer – er: ”Hold på det du har! Ikke gi fra deg en tøddel”. Det dreier seg litt om departementets ”ære” på området. Så det er alle mot alle - for å sette det veldig på spissen. Selvfølgelig, hvis det dreier seg om et ”taperområde”, er det jo ikke sikkert at departementsledelsen nødvendigvis vil beholde det.

Men hvis det er en ”vekstnæring”, i gåseøyne, ser man gjerne at man kan beholde det. Jeg hadde inntrykk av at både Kommunaldepartementets og Sosialdepartementets folk var lite villig til å gi fra seg det de hadde. Så endte det med at vi hadde møter og ble til syvende og sist enige om at vi skulle starte arbeid med å etablere et ”verk”. Vi utarbeidet en stortingsmelding som blant annet omhandlet UDI. Jeg husker ikke om den ble lagt frem før vi gikk av, eller om den kom senere.

Grete Brochmann: UDI, ja.

Leif Arne Heløe: Det var Rettedal og jeg som da møttes og ble enige om det, hvis jeg ikke husker feil.

Grete Brochmann: Neida, det stemmer nok det.

Leif Arne Heløe: Ja.

Grete Brochmann: Ja, med mindre det er noe du har lyst til å tilføye, som jeg ikke har berørt på dette området, så tror jeg kanskje –

Da tror jeg vi kan bevege oss over til neste område.

Leif Arne Heløe: Ja.

Tore Grønlie: Vi må jo snakke litt om et helt sentralt felt, både i ditt område og i din tid, nemlig helsepolitikk, og vi går da over til etter hvert også å snakke om politikk og innholdet i politikk. Men først tenkte jeg å få deg til å reflektere lite grann over det helsepolitiske apparatet. Da tenker jeg først og fremst i utgangspunktet på den store reorganiseringen av det sentrale helseapparatet som kom svært tidlig faktisk i din tid, og i motsetning til mange andre forvaltningspolitiske saker vakte jo det stor oppmerksomhet i samtiden – altså kort og godt spørsmålet om plasseringen av Helsedirektoratet og de tingene der og omdanningen av departementene. Jeg vet ikke om du vil reflektere litt over det?

Leif Arne Heløe: Det hadde jo gjennom flere år, både under Arbeiderparti-regjeringer og Borten-regjeringa og senere også under Korvald-regjeringa, vært ønske om å få en sterkere

styring på den sentrale helseforvaltningen, direktoratet, forenkle systemet og avklare ansvarsforholdet mellom faglig og politisk styring av helsepolitikken. Det som var bakgrunnen, for å gå historisk tilbake, var jo Karl Evang og hans skaperverk. Trond Nordby skriver veldig godt om det i boka si om ham. Fra Evang overtok i slutten av 1930-årene som helsedirektør og frem til årene etter krigen, klarte Evang å bygge opp et helsedirektorat som var en kombinasjon av et direktorat og en departementsavdeling. Tidligere hadde man hatt en departementsavdeling under ledelse av en ekspedisjonssjef Thoresen som Evang kalte ”Kontorsen”. Nå klarte Evang å få avdelingen ut av departementet, slik at Helsedirektoratet ble både en departementsavdeling og et helsedirektorat. Evang manipulerte slik at han fikk to hatter: en som helsedirektør, altså som faglig ansvarlig, og en der han opptrådte på vegne av Det kongelige norske sosialdepartement, som ekspedisjonssjef. Så han kunne – for å sette saken på spissen – nærmest skrive til seg sjøl som helsedirektør og skrive under i neste omgang som departementsmann - etter fullmakt.

Dette var en situasjon som etter hvert hadde utvikla seg til å bli uholdbar, også fordi Evang ofte kom på kollisjonskurs med en del statsråder, spesielt Aase Bjerkholt og Aase Lionæs i sin tid, men senere også med andre. Da han gikk av og senere døde i begynnelsen av 1970-tallet, kom Mork som bygde videre på denne tradisjonen. På 1970-tallet kom utredningsarbeidet *med reformer i lokalforvaltningen*. Samtidig utredet overlege [Per] Nyhus hvordan disse reformene i lokalforvaltningen kunne utformes for helsetjenestens del. Nyhus var Arbeiderparti-mann, overlege på Statens senter for barne- og ungdomspsykiatri, og en forholdsvis radikal kar. Han mente at den sentralistisk-hierarkiske måten som helsedirektøren arbeidet på, og som på en måte unngikk politisk styring, ikke var i samsvar med moderne tenkning. Han mente også at en rammefinansieringsordning, større lokalt ansvar, større ansvar for fylkeskommunene på sykehussektoren og for kommunene på primærlegesektoren, ville være det riktige. Mork og Helsedirektoratets folk sto på den tradisjonelle *top down*- modellen. Det ble fortalt at Evang i sin tid snakket om sine overleger i Helsedirektoratet som kardinaler - han brukte det uttrykket - fylkeslegene omtalte han som biskoper, og prestskapet, det var de statlige distriktslegene som vi hadde i kommunene. Han omtalte ikke sin egen tittel. Han veldig langt i å beskrive et svært hierarkisk oppbygd system, der kunnskapen basert på skolemedisinen skulle sildre ut gjennom dette systemet.

Mye av dette hadde han fått gjennom i WHO, han var jo en av dem som laga WHO's helsedefinisjon. Han spilte en viktig rolle i WHO og hadde en veldig makt over hele Helse-Norge. Jeg vil si at alle fylkeslegene forgudet Mork, inklusive stadsfysikus her i byen, fordi han var kunnskapsrik og karismatisk. Jeg har sittet under hans kateter på kurs og hørt hans

foredrag. Det skulle mannsmot til for å gå imot Karl Evang, kunnskapsrik og dyktig som han var. Mork var en avart av han, kanskje ikke fullt så karismatisk, men sterk og flink var han på mange måter. Det ble en konfrontasjon mellom ”den nye tid”, representert ved en noe puslete Nyhus, som var sterk i sak, men ikke i form, og denne sterke representanten for fagstyret som hadde bygget seg opp gjennom mange år, basert på prinsippene i sunnheitsloven om helsefaglig styring...

Dette styresettet var det veldig vanskelig for Arbeiderpartiet å få bukt med, for Mork selv var jo en sterk sosialdemokrat og hadde tyngde i Arbeiderpartiet. Mork kom til Sosialdepartementet første gang som statssekretær under Høydal. Også Evang hadde hatt sterke politiske ambisjoner – om å bli sosialminister. Men det ble for drøy kost partiledelsen. Det ble fortalt at da den første sosialministeren etter krigen, [Sven] Oftedal - døde, skreiv Evang selv til Gerhardsen og tilbød seg å stille som statsråd. Men det ville ikke Gerhardsen ha noe av. Arbeiderpartiet hadde ikke klart å gjøre noe med styringssettet i den sentrale helseforvaltningen. Evang og Mork hadde vært for sterke.

Tore Grønlie: Men du var klar over at dette var situasjonen da du overtok?

Leif Arne Heløe: Ja, det var jeg.

Tore Grønlie: Ja.

Leif Arne Heløe: Det var jeg, selv om jeg så styrken i ordningen også. Jeg hadde stor faglig respekt for Mork og kjente ham godt. Jeg hadde vært elev hos Mork og sittet under hans kateter som elev når han foreleste i epidemiologi, den gang jeg jobbet med helsetjenesteforskning. Jeg var ambivalent når det gjaldt synet på fagstyre, men samtidig så jeg jo også hans (Morks) dominans over systemet. Forholdet mellom departementet og Mork var jo som mellom hund og katt. Spesielt spent var forholdet til da Planavdelingen, Madsens avdeling, der Diesen, nåværende ekspedisjonssjef, også var en del. Mellom disse var det relativt sterke motsetninger. Vel, vi startet et utredningsarbeid. Også den foregående regjeringen, der Helen Bøsterud hadde vært statssekretær og [Arne] Nilsen statsråd, hadde prøvd å gjøre noe, men det kom ikke særlig mye ut av det. Et ”Bøsterud-utvalg” hadde utredet noe, men det ”vart det itte no ta”, ”Noen” klarte alltid å stoppe arbeidet før forslag til forandringer kunne gjennomføres.

Så satte vi i gang, og Astrid Nøklebye Heiberg ledet utredningsarbeidet og planarbeidet. Det endte med at vi laga en modell. For å si det veldig kort, gikk den ut på at Helsedirektoratet ble frittstående og skilt ut fra departementet. Vi laga en egen helseavdeling i departementet, på linje med andre avdelinger. Helsedirektoratet skulle i prinsippet være upolitisk styrt, være et fagorgan. Det skulle også ha styringen av mange av de ytre faglige etatene, som Statens institutt for folkehelse og Statens helseundersøkelser m. fl.. Alle disse mindre helsefaginstusjonene skulle sortere under direktoratet, mens direktoratet skulle rapportere til departementet. Og slik ble det også.

Mork var sterk motstander av nyordningen, noe som hang sammen med flere ting. Blant annet med innføringen av kommunehelsetjenesten, som førte til at veldig mye av det hierarkisk oppbygde systemet som Evang og i neste omgang Mork hadde stått bak, ”kardinalene og dette presteskaret”, det falt bort. Som følge av kommunehelseloven, ble primærlegene kommuneansatte - i hovedsak. Derfor sorterte de ikke formelt under staten på samme måte som før. Den gang jeg skulle legge forslaget til kommunehelselov frem for Stortinget, kom Mellbye inn til meg sammen med Mork med en siste bønn. Den gikk på om ikke distriktslegene fortsatt kunne være statlige. Jeg var jo svak for det argumentet, for tross alt spilte jo også spørsmål om rekruttering, om fordelene med statlig avansementkrets osv. også inn. Og selvfølgelig den lange tradisjonen med et statlig legevesen. Men samtidig var det umulig å legge primærhelsetjenesten til kommunene, samtidig som den lokale sjef for systemet skulle være statstjenestemann. Kommunene ville sitte med forvaltningsansvaret, men uten styringsrett over fagsjefen. Det var en umulig konstruksjon. Så jeg måtte bare beklage overfor Mellbye, som da var stadsfysikus i Oslo, at det lot seg dessverre ikke gjøre. Så vi skiltes i fordragelighet, men i stort vemod. Det var ikke noe mer å gjøre med det.

Tore Grønlie: Hvilken rolle spilte du personlig i den saken? Tom Christensen har skrevet en doktoravhandling om dette, så det er mye av dette som er ganske godt kartlagt. Men det er litt sånn obskurt hvilken rolle du selv spilte i dette, for eksempel med hensyn til initiativet som satte denne prosessen i gang igjen.

Leif Arne Heløe: Det var som sagt ikke jeg som ledet arbeidet med denne arbeidsgruppen, det var Astrid, statssekretæren. Men ved alle avgjørende punkter som kom opp, rapporterte Astrid tilbake til meg. Det blei laga notater til meg på hvert punkt som vi diskuterte, og som jeg godkjente eller forkasta. Så jeg var i nær kontakt. Dette skjedde parallelt med at den grøvste striden rundt kommunehelsetjenesten foregikk, og jeg hadde min fulle hyre med å ”holde meg

på beina” i den kampen. Vi måtte jo arbeidsdele oss imellom, så Astrid var den som førte an i den interne, mens jeg førte den store, ytre kampen.

Tore Grønlie: Men hadde du bestemt deg for at du ville ta det oppgjøret?

Leif Arne Heløe: Ja, jeg hadde jo trodd at vi skulle klare å løse dette her i minnelighet, dvs klare å få helsedirektøren med på et modus vivendi på et eller annet vis. Men etter hvert ble det jo klart at det ikke gikk, og da måtte vi bare kjøre løpet fullt ut.

Tore Grønlie: Hvorfor fikk dere dette til når ingen andre hadde fått det til på tretti år? Trond Nordby skriver at disse konfliktene begynte jo å bli synlige allerede i slutten av 1940-årene.

Leif Arne Heløe: Jeg tror hovedforklaringen er at det var lettere for oss som ikke var så involvert og infiltrert i det sosialdemokratiske nettverket, der man hadde kommunikasjoner og det alltid var noen som snakket sammen. Den av mine forgjengere som kanskje var den sterkeste og hadde kommet lengst med å sette grenser, var vel Gros far, Gudmund Harlem, de årene han var sosialminister. Han klarte å sette Evang på plass ved flere anledninger, så vidt jeg vet. Men ellers skiftet det jo statsråder, og flere av dem satt kort tid. Det var ett år og to for de fleste av Arbeiderparti-statsrådene. De som har sittet lengst, var Aarvik og jeg, vi er har vel vært lengst, tror jeg. Muligens en til, ja.

Tore Grønlie: Har det da å gjøre med det Helge spør om her, nemlig skiftet i politisk kultur?

Leif Arne Heløe: Ja, det kan nok så være. Jeg tror nok at regjeringsskiftet medførte at kraftsentrene i norsk politikk ble flytta over i andre grupperinger. Kraftsentrene kom nå til å ligge på den borgerlige sida, forankra hos de tre regjeringspartienes ledere. Kristelig Folkeparti hadde vært veldig ute etter Mork lenge - og etter Evang. Hvis man ser på det som Kåre Kristiansen tillot seg å skrive om Mork opp gjennom tidene, så var er det ikke ”silkepusskriverier” akkurat. Han var jo statssekretær en periode, for Aarvik.

Helge Danielsen: Ja, han var det.

Leif Arne Heløe: Ja.

Tore Grønlie: Siden vi nå er inne på organisasjon, har du noen allmenne refleksjoner over forholdet mellom politikken og embetsverket i Sosialdepartementet i din tid? Du satt jo såpass lenge at du fikk et, skal vi si, godt inntrykk av hvordan systemet fungerte. [pause] Nå tenker jeg etter dette oppgjøret, for da blir jo systemet et annet enn så lenge Helsedirektoratet er inne. Oppnådde dere det dere var ute etter med denne reformen?

Leif Arne Heløe: Ja, jeg vil si at vi gjorde det. Men jeg må for det første si at jeg tror ikke de aller fleste er klar over hvor lojalt et departementalt embetsverk er overfor den politiske ledelsen. Jeg tror ikke man skjønner hvor opptatt embetsmenn generelt er av å tjene statsrådene, og hvor mye folk i departementet jobber - mye mer enn vi andre gjør - enten vi er ved et universitet eller jobber i fylkesmannsforvaltningen. Hvis det gjelder å få ferdig et notat til statsråden om en viktig sak, så sitter man til klokka tolv og ett om natta og jobber. Det er en arbeidskultur som går langt utover det som folk i andre bedrifter bedriver, det er i hvert fall min opplevelse av et departement. Folk er veldig lojale, også de som kommer fra det politiske miljøet og senere er blitt utnevnt til embetsmenn.

Jeg hadde Norbom til departementsråd de siste årene. Han hadde vært statssekretær i sin tid for [Ole] Myrvoll. I Korvald-regjeringen var han finansminister og hadde senere jobba i GATT. Usedvanlig arbeidsom, klok og hjelpsom. Norbom var Venstre-mann i utgangspunktet. Berit Haldorsen hadde vært statssekretær i en Arbeiderparti-regjering. Ho var ekspedisjonssjef i Sosialavdeling 1. Det var på akkurat samme måte, veldig opptatt av å jobbe og ikke noe politisk tull eller bakspill, for å si det sånn. Og det var flere andre. [Tormod] Hermansen var departementsråd for Arne Rettedal. Han hadde tidligere vært ekspedisjonssjef for Sosialavdelingen i Sosialdepartementet. Og før det, statssekretær for Arbeiderpartiet. Jeg opplevde at alle var lojale.

Det vi var opptatt av, var av å få også helsepolitikken inn som en del av departementets arbeid. Vi skulle ikke lenger ha denne dobbeltheten som lå i at helesedirektøren kunne tale med to tunger. I den ene omgangen, som helsedirektør, kunne han uttale seg på faglig grunnlag og fortelle alt folket om hvor elendig det sto til med helsen, og om at noe måtte raskt gjøres. Og det må han få lov til: å si fra når det er faglig grunn for det. Hvem skal si fra hvis ikke han gjør det? Verre var det i neste omgang når han som ekspedisjonssjef skulle eller måtte tale på vegne av statsråden. Hva skulle han da så svare? Dobbelttheten som lå i dette, var en umulig konstruksjon i det lange løp. Spesielt ille blir det hvis og når helsedirektøren opptrer som en slags frifant, som skal kunne velge roller i forhold til saken han vil tale. Det gjorde Mork til tider, og det gjorde i enda sterkere grad Evang. Når

det passet dem, opptrådte de som helsedirektør, og som ekspedisjonssjef ved gjennomføringen av tiltak når det passet seg sånn. Dette er en konstruksjon som rett og slett ikke gikk i det lange løp. Ellers risikerte vi å ende opp med kaotiske forhold. Hvis statsråden stadig blir konfrontert med at en hans nærmeste medarbeidere går ut i pressen og sier: ”Nei, det vi driver med i departementet, er feil eller tull”, fører det til en helt umulig arbeidssituasjon.

Tore Grønlie: Fordi –

Leif Arne Heløe: - fordi du da har forlatt prinsippet om departementet som statsrådens sekretariat. At en fagsjef i et direktorat går ut og sier fra - en som taler på et rent faglig grunnlag - det må man akseptere. Men ikke at en ekspedisjonssjef gjør det.

Tore Grønlie: Ble det en klar organisatorisk endring med hensyn til utøvelsen av politikk etter dette? Jeg mener at tross alt satt du jo et par år før denne endringen kom, slik at du hadde vel anledning til å observere begge deler. Ble det en klar forskjell i utøvelsen eller utviklingen av helsepolitikken?

Leif Arne Heløe: Ja, det gjorde det. Det var litt vanskelig til å begynne med, også fordi Helsedirektoratet ble ”fornærmet”. Mork, for eksempel. Tidligere hadde man i direktoratet foretatt innstillinger ved ansettelse av psykologer, husker jeg blant annet. Når de søkte stillinger, kom søknadene inn til Helsedirektoratet, som vurderte dem faglig. Men etter delingen hevdet Helsedirektøren at dette var ikke lenger var en del av deres oppgaver, hvorpå alle psykologene sendte over til meg, som en ren aksjon, alle søknadene som direktoratet hadde latt være å vurdere. Deler av Helsedirektoratet krisemaksimerte for å få frem hvor ”håpløs” situasjonen var blitt. Og stadig vekk hørte jeg referert: ”Nei, det her har ikke vi noe med”, og liknende utsagn. Men samtidig gikk det seg jo til etter hvert.

Jeg må jo legge til at midt oppi dette var det et rimelig godt personlige forhold mellom Mork og meg hele tiden. Han var kunnskapsrik og usedvanlig intelligent, virkelig ”kjapp i huet”. Jeg var flere ganger i WHO og holdt innlegg, bl.a. måtte jeg svare på vegne av Norge og av og til også på vegne av de skandinaviske landene i sentrale spørsmål i hovedforsamlingen i Genève. Det hendte at jeg ikke visste på jorda hva jeg skulle svare. Jeg skulle snakke på engelsk om saker jeg ikke hadde skaffet meg oversikt over, fordi spørsmålene dukket opp plutselig som i en spontanspørretime. Mork sprang ved siden av meg opp mot talerstolen. Han brukte alltid rød penn, og skreiv med rød penn på et ark mens han

sprang hva jeg skulle svare. For meg var det bare å gå på talerstolen og improvisere litt og lese opp det han hadde skrevet. Det han skrev var *to the point*. Aldri noe tull i slike sammenhenger. Slik var det også etter at ”den store kampen” hadde vært.

Men etter hvert begynte han å skygge unna oppgavene hjemme i den forstand at han prioriterte internasjonalt arbeid og tilbrakte mer og mer tid i utlandet. Han viet seg stadig mer for arbeid i internasjonale organisasjoner, der han jo hadde en høy status – i likhet med hva Evang hadde hatt - kanskje ikke så høy status som Evang i sin tid hadde hatt – men en trygg og sterk posisjon. Som sagt, om internasjonale faglige spørsmål kunne Mork og jeg føre interessante og fine fagdiskusjoner, spesielt de siste par årene jeg satt i regjeringen. Omtrent på denne tiden dukket aidsproblematikken opp med full tyngde. Den hadde både faglige og politiske sider som måtte gjennomdrøftes. Vi satt utover kvelden og diskuterte, han og jeg, om hva som skulle gjøres. [Egil] Willumsen, som da var medisinalråd, var oftest også med.

Tore Grønlie: Hvis vi holder oss til helsepolitikken, men bytter ditt felt fra det organisatoriske og mer over til det som har med sak og sånn å gjøre, så har vi jo allerede snakka en god del om kommunehelsetjenesten og de tingene der, som åpenbart var en stor sak. Og da har jeg lyst til å komme lite grann inn på sjukehuspolitikken.

Leif Arne Heløe: På?

Tore Grønlie: Sykehusspørsmål og sykehuspolitikk. Det blir jo i din periode et ganske viktig felt med flere av de områdene som sykehuspolitikken dekker. Jeg tenkte at vi kunne prøve å gå litt inn på det. Ett er jo selvsagt dette spørsmålet om private sykehus. Nå er det jo i denne mappa vår relativt mye om debatten eller diskusjonen om private sykehus. Vi har lest et svar som du ga i Stortinget på en interpellasjon fra Frithjof Frank Gundersen, hvor jeg synes du sier ganske mye om dette. Jeg veit ikke om du har lest det nå, eller om du husker det?

Leif Arne Heløe: Ja, jeg skumleste det vel, det ligger vel her et eller annet sted –

Tore Grønlie: Ja, det ligger her.

Leif Arne Heløe: Kan du huske hvilken side det var?

Tore Grønlie: Ja, fra side 54 og utover.

[blar, pause]

Leif Arne Heløe: Ja.

Tore Grønlie: Her diskuterer du både privatisering og en del ganske sentrale ting knytta til det. Men siden du lurer, så husker du kanskje ikke så veldig godt selve den situasjonen der?

Leif Arne Heløe: Ja, vi starta med å diskutere hvem som har bygd ut Sykehus-Norge, hvor initiativene er kommet fra, og hva målene var. For å si det kort: det var ikke staten som tok de første initiativene og spadetakene for å få bygd de fleste sykehusene i Norge. Oftest var det lokale miljøer av forskjellige slag og organisasjonene, så som Sanitetsforeningen og Røde Kors, gjerne støttet og i samarbeid med kommuner og fylkeskommuner. Senere førte det til at vi fikk et nokså uorganisert eller rotete mønster i sykehusutbyggingen, fordi det fantes ikke oversiktsplaner for hvordan dette skulle være.

Mange småsteder så seg tjent med å ha sykehus, for et sykehus måtte man da ha. Folk ble syke, man ville helst ligge nær hjemplassen og stedet trengte akuttberedskap. Sykehus ga også arbeidsplasser. Det gamle betalingssystemet var basert på kurpengeprinsippet. Sykehusene fikk betalt fra trygden etter kurdøgn. Det ble sagt at av den grunn skreiv sykehusene sjelden ut folk på lørdager. Man hadde dem gjerne til mandager, lite eller ingen behandling ble gitt i helgene men likevel fikk sykehuset betaling fra staten. Dette var jo en ting som opphørte da fylkeskommunene fikk ansvaret og måtte drive etter rammefinansieringsordningen, som kom med sykehusloven ved overgangen til 1970-tallet. Men samtidig og parallelt med dette hadde vi alle rehabiliterings- og kurhjemmene, som fortsatt fikk finansiering etter kurpengesystemet - på den gamle måten.

Regjeringen før oss hadde godkjent mange sykehusplaner i Norge, til sammen en utbygging på cirka 10 milliarder kroner. I disse planene inngikk sykehusutbygginger det stod strid om, bl a universitetssykehuset i Tromsø, kalt MI, De medisinske institutter, som var et kjempeprosjekt. Vi hadde et sykehus på Elverum som skulle påbygges, på Gjøvik var det ett, likeså i Ålesund, i Kristiansund og ikke minst Eik i Tønsberg og Eg i Kristiansand. Alle disse til sammen hadde en investeringsramme som lå hinsides det mulige for den nærmeste stortingsperioden. Som en tommelfingerregel ble jeg fortalt av helseøkonomer at når man bygger et somatisk sykehus til en milliard, så koster det cirka tre–fire hundrede millioner kroner i året å drive det: Driftskostnadene vil utgjøre anslagsvis tredjeparten av hva det koster

å bygge sykehuset. Jo større sykehuset er, jo større driftsutgifter pådrar det seg. De godkjente utbyggingsplanene ville med andre ord innebære en voldsom økning av driftskostnadene og derved av trygdebudsjettet.

Så det første pålegget jeg fikk av regjeringen Willoch – og det var en svært lite artig startoppgave for meg – var å kutte ned den vedtatte rammen på ti milliarder til i hvert fall seks–syv milliarder. Jeg hadde ikke annet valg enn å gå løs på sykehusplanene, og måtte starte med MI i Tromsø - som jo lå mitt hjerte nærmest - og redusere omfanget av planene ganske mye. Prosjektet kalt MI, De medisinske institutter, måtte kuttes ut. Et nytt og mindre prosjekt måtte utarbeides, og det nye som etter hvert ble etablert ble til RiTØ, Regionssykehuset i Tromsø. Til å begynne med møtte jeg voldsom motbør i Troms, mitt eget fylke, til dels også i de andre fylkene som fikk sine planer beskåret.

Etter hvert var det imidlertid blitt alminnelig enighet blant stortingspolitikere om at antallet somatiske sykehussenger var for stort. Det var på det tidspunkt på 20 000–22 000, og det var for mange. Sykehus skulle ikke lenger være et ”opplagringssted” for pleietrengende, det skulle sykehjem og andre pleieinstitusjoner brukes til. Sykehusene skulle først og fremst være et behandlingssted som tok sikte på å større kvalitet, effektivitet og hurtigere behandling. Samtidig med sykehusbyggingen, måtte vi derfor sørge for å få sykehjemmene på plass, og å få til bedre polikliniske behandlingsmuligheter. Så det var da et første grep på sykehus.

I neste omgang kom køene. Alle visste at det var køer, men ingen hadde registrert hvor store køene var. Jeg tok da et initiativ som på en måte kanskje var politisk uklokt, nemlig å registrere behandlingsskøene. Og tallene brukte Arbeiderpartiets folk selvfølgelig med en gang mot regjeringen ved å påpeke at nå var det to års ventetid både på det ene og det andre. Det hadde det ikke vært før, ble det hevdet. Selvfølgelig hadde det vært like lang ventetid og køene hadde antagelig vært enda lengre, men det var ingen som hadde noen data på det. Så satte vi i gang ”Aksjon venteliste” der vi prøvde å gi stimulans til de sykehusene som klarte å få ned ventelistene sine, en stimulans i form av en ekstra bevilgning. Jeg tror det var 15 millioner vi hadde det første året, eller der omkring. Så dukka etter hvert privatiseringsdebatten opp, og spørsmålet ble stilt: Kan vi avlaste og få ned køene ved å få private inn i bildet?

Tore Grønlie: Er det helt nytt?

Leif Arne Heløe: Hva?

Tore Grønlie: Er det helt nytt her? Debatten om private sykehus. Oppfatta du den som ny? Du sier at den dukka opp?

Leif Arne Heløe: Helt ny var den vel ikke, men den ble mer påtrengende. Det hadde ikke vært særlig diskusjon rundt private sykehus før, selv om vi også tidligere hadde hatt private sykehus. Men nå blei det en stor politisk sak av det. Private kurhjem, rehabiliteringsinstitusjoner og sykehjem hadde vi hatt lenge. Det fantes veldig mange forskjellige kurhjem som forskjellige organisasjoner hadde drevet, men også en del private som drev på mer kommersielt grunnlag, i tillegg til noen med blandet eierskap. Men når det gjaldt somatiske sykehus, hadde det ikke vært noe sånt siden før sykehusene ble omfattet av helseplanleggingen. Så kom Mesnali-diskusjonen opp: En lege som het Kolle ville starte sykehjem, og en annen som på folkemunne ble kalt Jens- propell ville starte –

Tore Grønlie: Jens Moe?

Leif Arne Heløe: Jens Moe, ja, han ville starte Luftambulansen. Det var flere slike entreprenører som ville starte virksomheter. Noen av dem hadde overdrevne forestillinger om hvor fort alt skulle gå unna når det gjaldt å få godkjent planene. Jeg prøvde å forklare at det på det tidspunkt var fylkeskommunene som hadde ansvar for driften av sykehusene. Hvordan hver fylkeskommune innrettet seg, var deres sak. Helseplanene som fylkeskommunene utarbeidet, hvilke løsninger de valgte og hvor de fikk behandlet pasientene, rådde fylkeskommunene selv med. Det kunne ikke staten bestemme over. Jeg for min del var på det tidspunkt ikke særlig tilhenger av at det skal drives private somatiske sykehus for det offentliges regning. Det måtte i så fall skje etter den gamle kurrpengeordningen, så fremt sykehuset ikke fikk innpass på fylkeskommunens sykehusplan, og slik kunne bli delaktig i rammefinansieringen. Det tilkjennegav jeg forholdsvis klart. Under ingen omstendighet måtte og må private sykehus bli en erstatning for offentlig sykehus. Alle private tilbud skal være et supplement - dersom, og når de måtte komme. At staten skulle kunne støtte driften med kurrpenger ville være i strid med sykehusloven – slik den var den gang – og derfor overhodet ikke aktuelt. Men hvis det derimot dreide seg om helsefaglige virksomheter som fylkeskommunene innpasset i sine planer, så –

Tore Grønlie: Hva var da realforskjellen mellom deg og Arbeiderpartiet når det kom til stykket? Det er jo noen som sier at du og sosialdemokratene er ett fett her, som vi har i mappa

vår. Og du opptrer også angivelig her i *Bergens Tidende* sammen med Gro Harlem Brundtland, hvor det blir skrevet at dere er såre fornøyde? Er det noen realforskjell i holdningen til private sykehus mellom deg og Arbeiderpartiet på det tidspunktet?

Leif Arne Heløe: Nei, ikke når det gjaldt ønsket enkelte entreprenører hadde om å drive kommersielle sykehus med rikelig adkomst til offentlige budsjetter. Men retorikken var forskjellig— kanskje ikke så mye fra Gros side som fra hennes medlemmer i sosialkomiteen. De kjørte veldig langt når det gjaldt å kritisere så godt som alt vi hadde foreslått. Det var hjerterått, noe som for så vidt også Gro uttalte ved i hvert all én anledning. Ordet ”hjerterått”, var et politisk fundord som gikk igjen under valgkampen høsten 1985 etter at Gro hadde brukt det i et foredrag.

Det var særlig på ett område debatten rundt private sykehus gikk: hjertekirurgi. Det var der polemikken ble særlig voldsom og ”akutt”. Hjertekirurgien hadde før 1980-årene nesten ikke hatt noen plass i Norge. Det skjedde lite. Men så begynte man med bypassoperasjoner på slutten av 1970-tallet, og litt utpå 1980-tallet fikk vi den første hjertetransplantasjonen til ved Rikshospitalet.

Den medisinske innovasjonen og teknologien som vokste frem, førte i neste omgang til at det dannet seg behandlingskøer. Køer oppstår ikke bare på grunn av manglende kapasitet på tradisjonelle behandlinger, men også som følge ny teknologi og oppfinnelser. Så det meldte seg på en rekke mennesker som ønsket hjertekirurgisk behandling. Plutselig hadde vi en hjertekø på tusen mennesker, der det før ikke hadde vært noen. Nå blei det mulighet for å behandle noe som før hadde vært uhelbredelig. Forslag kom opp om å etablere ei hjertebru til utlandet. Det ble et nytt, stort diskusjonstema. Skulle du lage hjertebru til utlandet i stedet for å bygge ut hjerte- behandlingsskapasiteten hjemme? I en overgangsperiode ble det til at vi måtte kjøre hjertebrua til utlandet før vi fikk bygd ut kapasiteten på flere steder i Norge. Så kom Feiringklinikken i gang. Den var privatdrevet, av LHL. Den gikk jeg inn for, og la vel til og med ned grunnsteinen for den, så vidt jeg husker. Det ser ut til at du begynner å bli trøtt?

Grete Brochmann: Jeg fikk en sånn liten *down* her, men jeg har et spørsmål!

Helge Danielsen: Skal vi ta fem minutter?

Grete Brochmann: Ja, kanskje det.

Tore Grønlie: Ta spørsmålet ditt først, da?

Leif Arne Heløe: Ja, bare kom med spørsmål.

Grete Brochmann: Ja, det er jo gjennomgående i en del av disse intervjuene som er i faksimile her, at du blir anklaget for å være sosialdemokratisk, og at du er lyseblå eller mellomblå, eller hva det nå er som står. Fikk du pes internt i partiet for at du gikk for langt i retning av en sosialdemokratisk sosialpolitikk?

Leif Arne Heløe: Ikke i det offisielle partiet, aldri av Willoch og aldri av Christian Erlandsen, som var Høyres fremste talsmann i sosialkomiteen, eller av Annelise Høegh, som var nummer to. De kom aldri med noe sånt. Jeg kan ikke huske av noen av våre stortingsrepresentanter heller. Men derimot fikk jeg en del fra partifolk ellers i landet. Blant annet hadde formannen i Kristiansand Høyre et stort avisoppslag. Han var lege og forlangte min avgang fordi jeg ”ødela alt sammen”.

Grete Brochmann: Ja.

Leif Arne Heløe: Likeså fra Borgerlige legers forening. Kritikken gikk spesielt på kommunehelsesloven som vi snakka om i sted. Fordelingen av midler førte til at legene ikke lenger kunne drive fullstendig privat praksis med full refusjonsrett fra trygdekassa. Nå måtte de basere seg på delrefusjon og avtale-lønn fra kommunen. Fremskrittspartiets folk, spesielt Fridtjov Frank Gundersen opptrådte nærmest som ”spekkhuggere” på høyrefløy. For dem gjaldt å kapre litt av velgermassen vår over til seg. Men det var nok noen høyrevelgere som syntes at jeg gikk vel langt i ”å ordne opp med legevesenet”.

På den annen side ville en helsepolitikk som lå til høyre for oss være dødfødt. Vi hadde de andre borgerlige partiene å ta hensyn til, både Kristelig Folkeparti og Senterpartiet. Fra noen av deres folk holdt på å få stryk da jeg gikk ut mot noen av deres sterkeste medspillere i KS, Kommunenes Sentralforbund, som hadde inngått avtaler med Lægeforeningen - som de senere gikk fra. Far til Dagfinn Høybråten, daværende kirkeverge og tidligere byveterinær i Oslo, Per Høybråten, var Kristelig Folkeparti-mann, en sterk sådan. Han attackerte meg veldig hardt fra venstresida fordi jeg hadde ”truet” fylkeskommunene med at vi kom til å inndra rammetilskudd hvis de ikke sto ved avtalene de først hadde inngått med Lægeforeningen og med fysioterapeutene om lønns- og arbeidsvilkår.

Situasjonen er typisk for politisk arbeid. Det skjer innenfor ”kreftenes parallelogram”. Går du for langt til ei side, får du ”et takras i huet” fra motsatt side. De fra vår høyreside som måtte synes at jeg gikk for langt mot venstre, de forsto ikke, eller ville ikke forstå, hvor begrenset handlingsrommet var – og oftest er for en statsråd. Dessuten skjønnte de ikke hvor lite slingringsmonn det egentlig er i en koalisjonsregjering.

Grete Brochmann: Nettopp. Men det var ikke noen sterke konflikter internt i regjeringen når det gjaldt det du sto for, og det du ville gjøre?

Leif Arne Heløe: Nei.

Grete Brochmann: Nei.

Leif Arne Heløe: Nei. I hvert fall ikke noe som var uttalt.

Grete Brochmann: Nei.

Leif Arne Heløe: Det kunne nok være noen som kanskje i sitt innerste indre ønsket at jeg skulle ha gått lenger til høyre, altså en mer liberalistisk lei. Det kan tenkes. Men jeg tror nok at alle sammen skjønnte at når Willoch gikk god for det jeg sto for, da var det ikke noe annet å gjøre.

Helge Danielsen: Men hadde du det samme spillerommet før og etter regjeringsutvidelsen?

Leif Arne Heløe: Det som var forskjellen, var at før regjeringsutvidelsen måtte alt dette foregå i det åpene. Diskusjonene med Kristelig Folkeparti og Senterpartiet måtte foregå i sosialkomiteen i Stortinget. Men nå ble det mer ”innendørs sleggekasting” mellom aktørene:

Grete Brochmann: Liten pause?

Helge Danielsen: Ja. Fem minutter.

-----Pause-----

Helge Danielsen: Er vi klare?

Tore Grønlie: Jeg har et par sider til av slikt som har å gjøre med helsepolitikk og sykehus. Historikere er jo allment opptatt av hvor man finner røttene til noe som dominerer i dag, og da har jeg et par felter når det gjelder det der. Det ene dreier seg om finansiering av sykehus. I dag er det jo slik at det som heter ISF, eller innsatsstyrt finansiering, står veldig sterkt i bildet.

Leif Arne Heløe: Basert på DRG- systemet, ja.

Tore Grønlie: DRG og alt dette her, og da leter vi jo etter hvor dette kommer fra. Da finner man jo mye sånt i dette Eilertsen-utvalget som du oppnevnte i sin tid. Og i det svaret du gir til Frithjof Frank Gundersen i denne interpellasjonen, sier du at du vil oppnevne dette utvalget, og du sier også en del om hvorfor det skal oppnevnes. Jeg har da lyst til å spørre deg lite grunn om bakgrunnen for oppnevningen av det utvalget og hva slags rolle du eventuelt spiller, knytta til dette med tanker om nye finansieringsmodeller for sykehus?

Leif Arne Heløe: Parallelt med diskusjonen om behov og økning av kapasiteten gikk diskusjonen om effektivisering av helsevesenet. Det var en del av ”moderniseringsbølgen” som opp gjennom årene har gått under forskjellige navn, og som Administrasjonsdepartementet fikk et spesielt ansvar for etter at ”Aksjon Publikum” med Astrid Gjertsen startet det hele. Den var på et vis forgjengeren for ”moderniseringsbølgen” som skulle komme. Den gang kalte man det ”modernisere”. Nå heter det ”fornyning”, det er slagordet i dag. Det ble fart på moderniserings- og privatiseringsdebatten da Astrid Gjertsen starta opp. Og for helsevesenets del var det viktig at finansieringsordninger ble ”incentivorientert”. I tillegg til det brede grunnlaget som basisfinansieringen (rammetilskuddet) skal danne, ville vi ha tilleggsordninger som kunne stimulere til ekstra innsats.

[Eilert] Eilertsen var en kjent medisiner, og i tillegg var han politisk velskolert, ordfører i Bergen var han også. Han var den rette mannen til å utrede dette. Hensikten med gjennomgangen var todelt: Først og fremst å modernisere, dernest å finne frem til bedre ressursutnyttelse og incentiver som kunne bidra til å få mer ut av de pengene. *Aksjon Venteliste* var blitt til ut fra samme tankegang, men forut for Eilertsen-utvalget, så vidt jeg husker. Den lanserte vi og kjørte før Eilertsen-utvalget ble oppnevnt. I tillegg var det en del forsøksordninger på gang. Blant annet ved Kongsberg sykehus hvor det ble etablert en

ordning med dagkirurgi, som det het. Her fikk sykehuset noen midler for å øke den polikliniske virksomheten slik at de kunne å få unna en del behandlinger på ventende pasienter som ikke nødvendigvis måtte innlegges.

Tore Grønlie: Men parallelt med Eilertsen-utvalget blir det jo også satt i gang noen forsøk med innsatsstyrt finansiering, og Norsk institutt for sykehusforskning får også i oppdrag å gjøre en studie knytta til dette. Dels har vel dette med Eilertsen-utvalget å gjøre. Men spørsmålet er hvor mye styrte dere dette fra departementets side i denne fasen?

Leif Arne Heløe: Jeg husker jo at vi jobba med å få forsøk i gang. Men de fleste prosjektene var i stor grad forskerinitiert. Ofte var det institusjonene selv som hadde foreslått oppleggene. Men jeg kan i dag ikke huske hvem som søkte penger og hvilke prosjekter departementet syntes var interessant. Det som var – og fortsatt er – en motforestillingen mot alle sånne incentiv-ordninger er den styrende bi-effekten som ordningene har. Med en gang man lager et system som stimulerer for å få fart på, for eksempel en bestemt behandlingstype, risikerer du at andre gjøremål og behandlinger blir tilsidesatt. Sykehusene gjør rett og slett mindre av andre ting som de også skulle ha gjort. Akuttmedisinske tiltak og kirurgi som er stykkprisfinansiert, kan ta oppmerksomheten bort fra tre andre felter innenfor medisin. Det ene er psykiatri, indremedisin, og geriatrien, ja, omsorg og kronikerbehandlinger i det hele tatt. Dersom sykehusene øker kapasiteten sterkt på områder de får ekstra penger for, fristes de til å styre unna andre behovsområder. Man må balansere virkemidlene slik at de fører til økte kapasitet, ikke bare til forskyvning mellom behandlingstypene.

Enda et spørsmål som dukket opp, spesielt det siste året, var dette: Skal vi la sykehusansatte leger, fortrinnsvis kirurger som jobber ved sykehus med mye nyinnkjøpt teknisk utstyr, skal vi la dem ha anledning til å jobbe overtid på sykehusene for egen regning? Det blei et stort politisk debatttema, der noen var for og andre imot. Jeg husker det var oppe på ett av Høyres landsmøter, jeg tror det var i 1985. Jeg så jo begge sidene ved saken. Slik innsats kunne brukes til å avlaste en del av behandlingsskøen. På den annen side kunne man i verste fall risikere at disse legene tok det litt roligere på formiddagen for å hvile seg til kveldsøkta. Da kunne de jobbe med noe som kastet ekstra av seg. Slike tilsynelatende stimulerende tiltak kan i noen tilfeller føre til at du svekker effektiviteten av det arbeidet man utfører på fast lønn. Det er jo slik det har virket for en del svenske og norske legers vedkommende. De jobbet full tid i Norge på dagtid, og når de får opparbeidet fritid, som de etter arbeidsmiljøloven har krav på og skal benytte til å hvile ut, så dro de heller til Sverige og

kjørte legevakt i Jemtland og Härjedalen. Svenske leger kom på akkurat samme måte til Norge, for eksempel til Østerdalen, og kjørte legevakt der. Det var et system som fungerte i mange år.

Tore Grønlie: Hvis vi går bare litt tilbake til det her med finansieringen. Du brukte uttrykket selv her, at dere begynte å tenke incentivsystemer, og så brukte du uttrykket i form av tillegg til basisfinansieringen, i form av tilleggsdråper, jeg tror jeg siterer deg her. Nå er det vel slik at i dag har vi kommet til et system hvor i alle fall omtrent halvparten, det har vel de siste åra variert mellom 40 og 60 prosent, er såkalt innsatsstyrt. Hvor langt var dere kommet i den typen tenkning? Var det tilleggsdråper, jeg mener i den forstand at det var snakk om noe attåt, eller tenkte dere så langt vi er kommet i dag?

Leif Arne Heløe: Nei, så langt som det tenkte i hvert fall ikke jeg den gangen. Jeg tenkte på de motforestillingene som jeg nevnte i sted, nemlig at man får en så sterk styringseffekt av incentivet at det stjeler mye oppmerksomhet fra det andre som også skal gjøres. Så det med DRG og den innsatsstyrte finansieringen lurer jeg innerst inne på om vi i dag har gått litt for langt. Det er jo Fremskrittspartiet som kjører dette frem som det eneste saliggjørende. Jeg er veldig i tvil om slik ensidig satsing egentlig er i pakt med medisinens *raison d'être*. Spørsmålet er om behandlingsapparatet bare eller først og fremst skal ha som mål å gjennomføre teknisk preget behandlingsarbeid, eller om ikke også omsorg og pleie skal være likestilte oppgaver. Helsetjeneste er å ta vare på folk, og operative inngrep er en viktig del av det som skal gjøres. Men hvis du gjør de operative inngrepene og "blålysmedisinen" til det bærende og viktige, og bruker halvparten av pengene til det, da mener jeg vi har gått for langt. Spesielt i et samfunn som vårt, der veldig mye av det som skal gjøres, er oppgaver som angår en stadig eldre befolkning, "oss gamlinger" som er kommet opp i "støvets år". Det er jo der en stor del av utfordringene ligger - Å få kappe blindtarmen på overtid er ikke det store problemet i helsetjenesten.

Tore Grønlie: Så du vil ikke bli veldig begeistret hvis en historiker nå sa at du var stykkprisfinansierings far?

Leif Arne Heløe: Nei, da trur jeg nok man må gå mye lenger tilbake, til Amerika. DRG-systemet er jo noe som forsikringsselskapene i USA utarbeidet, så vidt jeg husker, som en måte å finansiere helsetjenester på. Forsikringsselskapene finansierer der veldig mye av

behandlingen ved sykehusene, og de innførte det systemet. Dette er ”lånt” til Norge og introdusert hos oss. Jeg må igjen si at jeg avviser ikke at systemet har mye for seg. Men det må brukes med måte og ikke på alt. Å fremstille DRG-systemet som den eneste saliggjørende måten å finansiere helsetjenester på, holder ikke. Betaling for helsetjenester lar seg bare til en viss grad stykke opp i biter. Det er mange andre sider ved behandling som kommer inn. Behandling kan omfatte mye, hvorav en del ikke lar seg finansiere og kalkulere på den måten.

Tore Grønlie: Jeg er litt forbauset over hvor tidlig dere var ute med å tenke sånne systemer. Jeg har sett litt på dateringen her, og amerikanerne tok dette i bruk høsten 1983. Og i mandatet for Eilertsen-utvalget høsten 1985 sier dere at dere gjerne vil ha en viss utredning av om dette er mulig. Det er egentlig en ganske så imponerende rask adopsjon, nei, ikke adopsjon, men en veldig rask overtakelse av en så grunnleggende idé.

Leif Arne Heløe: Ja. En del av forklaringen var – uten at vi skal overvurdere eller skryte av det politiske regimet i Sosialdepartementet i vår tid: Vi var faglig sterke, og vi hadde mange medisinskfaglige kontakter. Det var også en av grunnene til at vi klarte å hamle opp med Helsedirektoratet. Vi hadde Astrid med sin medisinske doktorgrad og som var trygt planta i Rikshospitalet, gift med en mann som var en av våre fremste genetikere. Jeg hadde mange kontakter rundt ved forskjellige læresteder. Vi kunne spørre oss for, og folk visste hvem vi var. Vi fulgte med i litteraturen, og selv om ikke vi selv hadde satt oss inn i alle faglige sidene ved saker som dukket opp, hadde vi folk som hadde kunnskapen, og som sendte oss lapper stadig vekk. Jeg kan ikke huske at vi spesielt fikk lapper som det sto noe om DRG på på, men det holder jeg ikke for usannsynlig.

Tore Grønlie: Over til et annet spørsmål som etter hvert ble stort: spørsmålet om statens overtakelse av sykehus. Jeg har lyst til å spørre deg litt allment om din holdning til det spørsmålet og utviklingen av den holdningen. Jeg røper vel ikke noen stor hemmelighet hvis jeg sier at om vi går inn på to forskjellige tidspunkter her, så står du for forskjellige løsninger av det spørsmålet?

Leif Arne Heløe: Hva jeg mente, og hva jeg mener?

Tore Grønlie: Ja.

Leif Arne Heløe: Ja, husk på det at da Willoch-regjeringen overtok, var det gått bare ett eller to år siden fylkeskommunene hadde fått det hele og fulle ansvar for driften av spesialisthelsetjenesten.

Tore Grønlie: Ja, men det er 12 år. I 1969 ble loven vedtatt.

Leif Arne Heløe: Ja, det har du rett i. Men rammefinansieringssystemet var kommet bare to år før. Og før det var det jo staten som langt på vei gjennom stykkpris og gjennom trygderefusjonsordningen *de facto* finansierte og dreiv det hele, mens det formelt sett var fylkeskommunene som var sykehuseier. Fylkeskommunen hadde vært eiere i tolv år, men finansieringsordningen var bare to år gammel. Tidspunktet var ikke modent for å endre systemet på ny da vi tiltrådte. Vi var ennå i fasen der to slagord gikk igjen i politikken: *decentralization* og *participation*. Ansvar skulle desentraliseres og folk skulle delta og engasjere seg. Dette hadde vært mye av grunnfilosofien i hovedkomiteen for reformer i lokalforvaltningen. Så på det tidspunktet å foreslå statliggjøring av sykehusene, var dødfødt. Dessuten hadde jeg den gang ikke særlig tru på fordelene med statlig overtakelse. Finansdepartementet har jo hele tiden vært sterk på å kvitte seg med det statlige driftsansvaret: få ”rukla” ifra oss, få det overført til kommuner, fylkene, få rammefinansiering. Skån statsråden fra å måtte gå på talerstolen hver gang det ramle’ et lik ut av skapet; for å forsvare skapet - eller liket. Dette synet sluttet regjeringen seg til. – om enn i andre ordelag.

Men etter hvert som striden utvikla seg, dels mellom fylkeskommunene, dels med staten om legelønningene, endra synspunktene seg gradvis. KS godtok først forhandlingsresultatet med legene, men da de fikk motbør i kommuner og fylkeskommuner, så snudde KS rundt og forkasta forhandlingsresultatet. Inkonsistensen i synspunktene til kommunesektoren var stor. Om KS og fylkeskommunene var i stand til å styre det hele, begynte jeg å bli sterkt i tvil om. Spesielt noen år seinere, da jeg var formann i Statens sykehusråd, ble jeg for alvor skeptisk til fylkekommunal sykehusdrift. Det var da striden om de ”velsigna” gjestepasientoppgjørene videreutvikla seg. Hvis og når en pasient ble behandla i et annet fylke enn sitt eget, ble det liksom oppfatta som en fylkekommunal ”inkontinens”: Fylket hadde sluppet ut noe man skulle beholde for seg selv. En pasient som man hadde ”mista”, måtte man betale for av egen kasse.

Det var mange forskjellige og tenkelige modeller for statlig eierskap eller engasjement som kunne diskuteres. Vi kunne for eksempel skille mellom eier- og brukerrollen. Skulle for

eksempel staten bli eier og fylkeskommunene kjøper tjenester? Eller skulle vi gjøre det omvendt ved at fylkeskommunene beholdt sykehusene, mens staten betalte for behandlingene? En tredje mulighet, når vi hadde fått kommunehelsetjenester: Skulle vi gi kommunene pengene slik at de kunne kjøpe sykehustjenester av fylkeskommunene, eventuelt av staten?

Vi skisserte mange forskjellige modeller for statlig engasjement. Etter hvert ble jeg tilhenger av en statlig modell – uten at jeg hadde klart for meg hvilken av dem vi burde velge. Men dette var senere, først på 1990-tallet, altså en ti–femten år etter Willoch-regjeringens tid at vi for alvor tok for oss de alternative modellene i Statens sykehusråd. I dag er jeg i tvil om modellen som ble lagt frem av Tønne er den riktige. Jeg tror at disse regionale helseforetakene egentlig er et unødvendig mellomledd. Kan vi ikke like godt ha et statlig eiersystem, og med lokale helseforetak som forholder seg til det?

Tore Grønlie: Så det vil si at Erna Solbergs siste tanke er ikke fjern hos deg? Det er vel stort sett den modellen hun er i ferd med å havne på, så vidt jeg kan bedømme.

Leif Arne Heløe: Ja, og en plass må ho nå ha det fra.

[latter]

Tore Grønlie: Vil det si at vi nå vet hvor det kommer fra?

Leif Arne Heløe: Nei, det er ikke jeg som har funnet på den. Nei, nei. Men det er klart at sånne ideer sirkulerer jo, og man diskuterer, og det kommer motforestillinger mot dem også. For du kan jo sette motforestillingen på spissen: Når det skjer et eller annet galt på et sykehus, for eksempel i Kirkenes, skal da den som sitter som sjef i Kirkenes, ringe til byråsjefen i Statens sykehusdirektorat som har ansvaret for Kirkenes sykehus, og få ting avgjort der? Det er ikke bra det heller. Avstanden mellom beslutningsleddene blir stor.

Tore Grønlie: Det var vel slik at da man kom fram til den, var det jo ikke ditt bord å lage den modellen vi nå har. Men da man kom fram til den, skal vi si regionale foretaksmodellen, var vel det primært et forsøk på å unngå et statsdirektorat, ja, men ikke sentralbyråkrati?

Leif Arne Heløe: Ja, det var jo også et ledd i fristillingstanken som har ridd staten noen år nå. Nemlig at du skal prøve å få til en blanding mellom offentlig forvaltning og et aksjeselskap, altså en sånn ”midt i laget”-modell. ”Det er ondtska finger du skjær deg i,” som det heter på nordnorsk. Alle disse modellene har sine sider. Jeg tror vi aldri blir ferdige med å finne den helt riktige modellen, for det er jo avgjort et poeng også i den politiske debatten at hvis du ikke har noen lokalpolitisk eller regionalpolitisk innflytelse over et så viktig felt som tidligere tok 60 prosent av fylkeskommunenes totale budsjetter - hvis alle folkevalgte skal være ute av beslutningsprosessene - så får du et lokaldemokratisk vakuum som umiddelbart fylles opp av desinformasjon. Og som igjen fører til politisk debatt om hvem som skal styre over virkemidlene. Enten blir det da til at stortingsmenn spretter opp på talerstolen hver gang det skjer et eller annet galt på lokalplanet, og skal ha svar fra statsråden. Eller så blir det til ”fakkeldemokratiet”: Med en gang det er noe galt på sykehuset, så mobiliserer man 5000 mennesker som stiller seg i kø med fakler og sier: ”Vi skal ha akuttfunksjon og fødehjem her!”. Det blir aksjoner i den stilen.

Tore Grønlie: Når det nå ble slik at man kunne lage en statsovertakelsesmodell for sykehusene ved inngangen til dette hundreåret, noe man absolutt ikke kunne gjøre i 1985, har dette da primært med holdningen til lokal- og regionaldemokratiet å gjøre? Er det primære at den har endret seg?

Leif Arne Heløe: Jeg tror den har endra seg over tid. Denne utviklingen av funksjonene til kommunene i Norge har skjedd over tid. Hvis du tar førkrigskommunen, var den en enkel liten sak, de aller fleste av de 740 kommunene, eller der omkring som vi hadde den gangen. Det var en enkel sak med ordfører og formannskapssekretær og kommunekasserer som, for å sette det på spissen, tok kassa med seg hjem om kvelden, satte den under kjellerlemmen. Teknisk utstyr var et par skrivemaskiner. I byene var det selvfølgelig annerledes, men utover bygdene var det veldig enkle greier. Så fikk vi da etterkrigstida, med Schei-komiteen og kommunesammenslutninger og reduksjon av kommuneantallet til 455, med byutvidelse som ideal og mål. Det ble flere gjøremål, og man fikk sosialsjefer og tekniske sjefer med sjefer for de forskjellige fagområdene. Man organiserte kommunen som et departement, det var idealet.

Deretter kom forvaltningskommunen med overtakelse av veldig mange oppgaver, spesielt på 1990-tallet med overføringen av alle de statlige handlingsplanene. Da kom ti-femten handlingsplaner. Kommunen skulle være forvaltningskommune som utførte oppdrag på vegne av staten. Man påtok seg velferdsstatens mange oppgaver som skal produseres og

leveres av kommunen. Men myndigheten for å gjøre noe med dem (gi dem lokal utforming), blir stadig mindre og mindre. Kommunen skal utføre oppdraget men det er statlige myndigheter, Stortinget og andre sentrale myndigheter, som avgjør i hovedsak. Det har ført til kommuner som er omfangsrike på mange måter, men som har liten makt. De har veldig mye å gjøre, men lite de skulle ha sagt. Og det har ført til en situasjon som gjør at mange kommunepolitikere etter min mening blir mer og mer frustrerte. De får et stort ansvar og mye kjeft, men liten myndighet. Valgdeltakelsen synker, spesielt i fylkeskommunene, den var nede i 55 prosent ved forrige valg. Veldig mange av spørsmålene i lokaldemokratiet skal avgjøres andre steder. Dette er det ikke så mye å gjøre med fordi rettighetstrenden går igjen i samfunnet. Den gamle behovsorienterte tenkningen i sosialpolitikken er for lengst borte, det er rettighetsorientering på felt etter felt, og individet får sine rettigheter på bekostning av lokalkollektivet, altså kommunestyret.

Det er den ene siden av saken. Den andre siden er at vi blir mer selvopptatt: borgerrollen fortrennes mye av konsumentrollen. Vi blir mer og mer opptatt av å ivareta våre rettigheter og våre forbrukerrettigheter på område etter område. Vi stiller større krav til det offentlige og til tjenestene som skal leveres og til at de holder høy standarder – i Mattilsynet og alle mulige andre tilsyn. Dette forlanger vi, dette krever vi. Hvis det offentlige ikke oppfyller kravene eller noe går galt, så får ansvarshavende stukket en mikrofon i nesen: ”Kan du garantere at dette ikke skal skje igjen?” Dette er noe vi som forbrukere krever hele tiden. Men de pliktene vi skal ha, i forbindelse med å stemme eller påta oss samfunnsoppdrag, det er det ikke mange som bryr seg så veldig mye om.

Helge Danielsen: Hvor kommer dette fra da? Denne rettighetstenkningen og utviklingen i den retningen som du nå beskriver, denne situasjonen, hvor kommer dette fra og når?

Leif Arne Heløe: Hvor skal det hen?

Helge Danielsen: Ja, det er nå så. For det er noe jeg vil si, at det er en sammenheng mellom det å tenke individuelle rettigheter framfor kollektive behov som definitivt er noe politisk, og som definitivt eller sannsynligvis har forandret seg fra et tidspunkt. Altså, når du beskriver en overgang fra en tilstand til en annen, ligger det jo en forandring der som er politisk. Så jeg lurer på hvordan du vil forklare at utviklingen har gått i den retningen, eller hvilke årsaker kan du peke på? Det er kanskje et litt utakknemlig spørsmål så seint på dagen?

Leif Arne Heløe: Ja, nei. Det er nok flere innfallsvinkler til det svaret. Én innfallsvinkel er den tradisjonelle sosialdemokratiske som er blitt mer eller mindre allemannseie: du skal ikke stå med hatten i hånden og be om dine ytelser. Du skal ha rett til dem. Dette var opprinnelig slagordet da man for eksempel tonet ned behovsorientering i sosialpolitikken og gikk over til rettighetsorientering. Mest markert kommer det frem i loven om sosial omsorg, altså fattigomsorgen i gamle dager. Rettighetstankegangen preger nå hele trygdelovgivning, både uføretrygd og attføring, ja, folketrygden generelt. Det går på helt ”objektive kriterier” når du skal avgjøre retten til ytelser. Alder er en sorteringsmekanisme, grad av sykkelighet en annen, så er det skoleverk, alder og hvor du bor - såne objektive ”sorteringsordninger”. Det er i de aller fleste tilfellene ikke opp til et folkevalgt organ å bedømme. Med et lite slingringsmonn er det kanskje. For eksempel når det skal avgjøres om du skal få plass på sykehjem eller ikke.

Men stort sett er dette som tidligere ble kalt skjønn, i dag blitt mer og mer rettsliggjort. Og det henger igjen sammen med en oppjustering av individets rettigheter. Hva som er grunnen til det? Først og fremst at rettigheter har vært et politisk ideal som det i våre dager har vært mulig å realisere. I sosialistisk tenkning gjaldt det å få småkårsfolkets rettigheter på plass, og i borgerlig individualistisk og liberal filosofi står individet veldig sterkt. Kollektivet blir av noen sett på som individets motpart, av andre som sum av det som individene mener.

Tore Grønlie: Er dette en slags sammensmelting av et kollektivt og et individbasert rettighetsideal som på en måte slår inn sammen på samme tid? Er det som gjør at vi plutselig får denne enorme individualiseringen av rettigheter?

Leif Arne Heløe: Det har med ”tidsånden” å gjøre, og som jeg ikke vet hvor kommer fra, eller hvor skal hen. Folk i våre dager, vi er blitt kjepphøye eller hva vi nå har blitt etter hvert. Medgangen har vært så stor at vi ikke skjønner lenger at vi er avhengige av hverandre. Nei, jeg skal ikke våge meg ut på dette her, dette går langt inn i prestens – [latter]. Men i alle fall har holdningsendringen skjedd over tid, og ingen gjør det ringeste forsøk på å stoppe det heller. I tillegg kommer organisasjonenes makt og myndighet i forhold til det representative demokratiet. Hvis du tenker deg for eksempel salmelinjen ”det er makt i de foldede hender”, og overfører den på myndighet og makt de religiøse organisasjonene hadde på utformingen av hva Bondevik – så har du et bilde på innflytelsen. Det er liten grunn til å lage et forferdelig rabalder av det, men det skjedde nok mye på bakværelset. Og når den omstridte Valla gikk tur med Stoltenberg rundt Sognsvann, da var det de knyttede never som hadde makt og myndighet. Altså: De som påvirker politikken gjennom LO, går også utenom de demokratiske

organer. Langt på vei er det en pseudodemokratisk måte å utøve makt på. Av de borgerlige har denne ”turgåingen” vært mistenkeliggjort. I alle fall: Organisasjonene i Norge spiller en stor rolle og går gjerne utenom de offisielle kanalene og påvirker på den måten også lovgivningen.

Og endelig har vi de internasjonale avtalene som vi inngår med EU og andre internasjonale organer – alt fra krummingen på bananer og til hvor lenge våre soldater skal være i Afghanistan, dertil forpliktelser vi har når det gjelder miljøpolitikken. Det er ikke så veldig mye for eksempel en kommune kan foreta seg innenfor sitt virkeområde, før den blir møtt av en rekke standarder på det ene og på det andre området som skal oppfylles. Dette gir mange innskrenkninger på det representative demokratiet når en kommune skal følge dette opp. Den har lite å gå på av lokalpolitisk slingringsmonn. Og da blir det til at det ikke er så interessant lenger å drive med lokalpolitikk for mange. Det som er interessant i nærmiljøet er ofte hva du kan gjøre av tiltak i nabolaget: ”nå må det snart bli lys i gatelysene her”, og ”skal vi ikke legge is på banen så ungene får gå på skøyter”, og barnehagene, hva med dem? – den typen spørsmål er det som hører nærdemokratiet til, og som jeg synes skulle komme mye mer i fokus. Det angår folks hverdag. De store samfunnsoppdragene når det gjelder velferd og skole har lokalpolitikere liten innflytelse over. Men kjeft får de fra publikum.

De store oppgavene som går på våre rettigheter som samfunnsindivider – å legge dem til kommunene eller å tro at de skal få bestemme over det - det trur jeg bare frustrerer politikken lokalt. De er for omfattende, lokalpolitikere, kan ikke bestemme over det. På en annen side: hvem skulle da gjøre det? Jeg har ikke noe godt svar på det heller. Noen må gjøre det, og staten kan vanskelig opptre og styre i kommunene. I så fall må vi ha to kommuner, en folkevalgt kommune og en statskommune, og det ville jo være vel vidløftig.

Tore Grønlie: Du har jo befunnet deg i det skjæringsfeltet der. Hvis vi ser litt bort fra statsrådstiden din, har du jo vært i et skjæringsfelt mellom primærkommuner og fylkeskommune, du var fylkesmann i veldig lang tid. Det er jo mange interessante ting vi kunne diskutere der som har å gjøre nettopp med forholdet mellom statsmyndighet og lokaldemokrati og den typen ting. En sak her er at du har tydeligvis ikke vært helt enig med partiet ditt med hensyn til avviklingen av fylkeskommunen. I alle fall innledningsvis var du en skeptiker til Høyres standpunkt når det gjaldt å avvikle, ikke bare fylkeskommunen, men mellomnivået, det folkevalgte mellomnivået.

Leif Arne Heløe: Ja, senest for halvannen uke siden holdt jeg et foredrag for Høyres fylkestingskandidater på en konferanse i Høyres Hus, der jeg gikk imot partiformuleringene. Jeg mener at det ikke er riktig å avvikle fylkeskommunen. Jeg mener heller ikke at de regionene som man foreslår, eller de nåværende fylkeskommunene er riktige løsninger. Jeg tror at man skal gi kommunene en forholdsvis bred plass i forvaltningen og oppjustere dem. Jeg går inn for en moderat sammenslutning av kommuner, og jeg vil at det skal være et folkevalgt organ på regionalt nivå, men med indirekte valgte representanter, med andre ord at man skal ha et fylkesting som består av de tunge aktørene fra kommunene. Fylkestinget blir da et forum, et fellesforum for kommunene, der de har eierskap ved at de selv styrer det regionale mellomnivået. Det kan være et forum som tar opp og har oppgaver som kommunene skal løse i fellesskap, der hver kommune er for liten til selv å løse oppgavene. Det kan dreie seg om videregående skole, for eksempel, kanskje primærhelsetjenesten kunne ligge der, likeså kulturoppgaver og en del andre samfunnsoppgaver. Da kunne fylkeskommunene opptre som overkommune, for eksempel i plansaker, for da er det kommunenes eget forum som bestemmer i sakene som angår spørsmål i kommunene. Men når man som nå har et eget forvaltningsnivå mellom seg og staten, da får vi denne evinnelige overkommunediskusjonen mellom kommuner og fylkeskommune om hvem som er størst og mektigst i landet her – er det du eller er det jeg? Og det undergraver det kommunale selvstyret.

Tore Grønlie: Er det overkommuneproblematikken som har undergravd fylkeskommunen?

Leif Arne Heløe: Den har bidratt til det, men jeg tror ikke den har vært det viktigste. Det har rett og slett vært at folk ikke veit hva fylkeskommunen er for noe. De har for lite kjennskap til den, den er blitt en ”papirtiger”, spesielt nå i den siste tida. Etter hvert som den har fått færre oppgaver, har fylkeskommunene kompensert ved å produsere flere og flere lønnete politikere. De har funnet opp fylkesrådene og det parlamentariske system, og så deler de makta mellom seg i ”fylkeregjeringa” – sånn som Finnmark, Troms, Nordland, Oslo, Hedmark, Nord-Trøndelag. Disse vet jeg i hvert fall med sikkerhet ikke har den gamle formannskapsmodellen, men et styringssett som er parlamentarisk. Det var da 60 prosent av budsjettet forsvant, at de fant på å lage disse ordningene.

Tore Grønlie: Du tenker deg, når du snakker om et fylkesting, et indirekte valgt fylkesting. Men samtidig tenker du deg jo større enheter. I alle fall hvis jeg skal gå ut fra oppgavefordelingsutvalget, så gikk du inn for større enheter enn dagens tyve fylker?

Leif Arne Heløe: Ti til femten foreslo jeg.

Tore Grønlie: Ja. Og det står du på fremdeles?

Leif Arne Heløe: Ja. Det er veldig avhengig av hva som er hensiktsmessig, og først og fremst av hva fylkene mener selv. Det er noen som byr seg frem nå, Aust-Agder og Vest-Agder. Der får du minus en. Så har du Oppland og Hedmark, da har du minus to. Så har du Nord- og Sør-Trøndelag, det er minus tre. Så kan du godt dele Nord-Norge i to, så behøver ikke jeg å eksistere. Vi kan dele –

Tore Grønlie: Ved Lyngen.

Leif Arne Heløe: Ja, ja, vel. Det er jo mange muligheter.

Tore Grønlie: Ja, men det er jo det som er spørsmålet: Hvor trekker du den grensen?

Leif Arne Heløe: Hvis landsdelen skal deles i to, tror jeg at grensen enten må gå i Vågsfjorden, altså nord for Harstad, eller så må den gå i Vestfjorden. Ett av to. Det bør primært være en eller annen form for frivillighet, men går ikke det, tror jeg at man må bruke sterkere virkemidler. Stortinget ”abdiserte” i 1995 da det vedtok at kommunene bare skulle kunne slås sammen ved frivillighet. Det var en helt annen tone enn under behandlingen av forslagene fra Schei-komiteen, da var det tvangssammenslutninger. Og det gikk bra! Det var riktignok tyve kommunesammenslutninger som senere måtte revurderes, og i halvparten av disse ble sammenslutningen oppløst... Tallet på kommuner ble redusert fra 744, tror jeg det var, til 455. Det var et ganske radikalt kutt. Og det gikk kjempefint, - men ikke uten unntak.

Tore Grønlie: Hva er din forestilling om fylkesmannsembetet midt oppi dette da? Ut fra det jeg har lest her, har jeg en slags forestilling om at du fremdeles er tilhenger av ikke bare et fylkesmannsembete, men også av et relativt sterkt fylkesmannsembete, i alle fall på enkelte felt. Jeg vet ikke?

Leif Arne Heløe: Staten har i dag 40 ulike etater som opptrer på fylkesplan. Det er et betydelig behov for en ”horisontal” samordning av mange av de statlige virksomhetene på

regional- og lokalplan. Slik det nå er, har staten to ulike måter å organisere sin virksomhet på lokalt. Den ene metoden bygger på territoriell samordning av funksjoner, organisert under fylkesmannsembetet. Den andre er ren sektoriell organisering med vertikal samordning, det vil si med direkte linje mellom departement, direktorat til regional, eventuelt også et lokalt ledd. Jeg tror den sektorielle organiseringen er gått for langt med for mange statlige tjenestegrener som ikke samhandler lokalt. Slett ikke alle statlige virksomheter må eller skal samordnes lokalt, men flere, spesielt når det etter hvert er etablert så mange tilsynsoppgaver. Noen av de viktigste oppgavene er jo nettopp tilsyn og kontroll med at lover og regler overholdes i kommunene. Det er kjempeviktige oppgaver. Blant annet på det feltet er det nødvendig at fylkesmannsembetet har en samordnende funksjon.

Vi har også andre funksjoner, for eksempel på beredskapsområdet, vi har forholdet til kommunene om budsjettsaker, sosial- og barnevern, utslipp og vi har saker som gjelder rettssikkerhetsspørsmål, der enkeltindividet skal ha mulighet for å henvende seg. Hvor mange telefoner har jeg ikke fått fra folk som ringer, også på kveldstid hjemme, vet jeg ikke. De ringer om alle slags spørsmål, for eksempel av typen: ”Nå har de gjort det og det i kommunen, kan det være rett det de holder på med?” I et fylke som Troms er det ikke uvanlig at folk går direkte til fylkesmannen med denne type spørsmål. Og hvis fylkesmannen for eksempel svarer ”dessverre du, jeg forstår deg, men det er ikke noe å gjøre med det, kommunen har rett til å bestemme som den har gjort”, så roer de seg oftest ned og forklarer til naboen: ”Jeg ringte til ham, og han sa at det var for jæklig, men det var dessverre ikke noe å gjøre med det.” De fleste – men ikke alle – tar svaret til etterretning. Folk er jo lovlydige. I noen tilfeller kan fylkesmannen ikke ta saken på sparket, selvfølgelig. Og svaret må bli deretter. Men du hindrer i hvert fall rettsliggjøring av mange tvister som er kurante ved at folk henvender seg direkte til embetet - skriftlig eller muntlig.

Tore Grønlie: Står du i slike spørsmål som vi har snakka om nå, primært for et slags omforent fylkesmannsstandpunkt mer enn et Høyre-standpunkt?

Leif Arne Heløe: Jeg vet ikke om Høyre har noe eget standpunkt i dette spørsmålet. Det er populært på Stortinget å foreslå allslags merkelige konstruksjoner i forvaltningen. Snart skal man lage forvaltningsdomstoler, så skal man avbyråkratisere, og så avvikle andre statlige ordninger og så videre. Men når det kommer til stykket, når du skal prøve å sette ideene ut i livet, er det få som har noen konkrete, gode forslag å legge frem. Noen representanter trur at det er veldig populært å legge frem forslag av det slaget, slik enkelte av Frps, Høyres og andre

partiers folk gjør, men de har ikke noe godt å sette i stedet. Når du prøver å følge det opp, sier de: ”Ja, nei, vi mener jo ikke egentlig at fylkesmannsembetet skal avvikles, men vi mener at en god del av de oppgavene som fylkesmannen i dag har, kunne overføres til andre. Men kontroll- og tilsynsoppgavene og rettsikkerhetsspørsmål må jo være der.” Det blir da det beste svaret du får.

Jeg kjørte litt på det i denne konferansen. I utgangspunktet heter det seg at alt skjønn skal tillegges folkevalgte organer. Men hvis du går inn i skjønnsbegrepet og begynner å splitte det opp og spør hva skjønn er, så møter du flere typer. Den første er faglig skjønn. For å ta det mest ekstreme: på helsefaglige spørsmål. Det er klart at som tannlege vil jeg jo ikke at folkevalgte organer skal avgjøre om ei tann, for å sette det veldig på spissen, skal trekkes eller ikke – eller i medisinen, om det skal opereres eller ikke. Slik er det mer eller mindre i masse andre fag. Det skjønner jo alle som én at det skal folkevalgte organer ikke blande seg opp i.

Så er det juridisk skjønn. Det kan du dele inn i det rettslige skjønn, som er justismyndighetenes sak, og det skal man jo ikke blande seg oppi, for eksempel hva politiet gjør, hva domstolene gjør. Den andre delen er forvaltningsskjønn. Forvaltningsskjønn består blant annet i å sørge for konsistens i avgjørelser, med andre ord sørge for at rettssikkerheten ivaretas, at det er likhet i beslutninger fra et år til et annet, og mellom individer. Det er en oppgave for forvaltningen. Det kan ikke politiske organer blande seg i.

Tilbake står politisk skjønn. Det er å ta hensyn til spørsmål der ulike samfunnsinteresser står mot hverandre, og balansere dem i forhold til hverandre. Det er et folkevalgt organ pliktig å gjøre – å vurdere dem mot hverandre, hver representant ut fra sine politiske ståsteder. Det kan for eksempel gå på spørsmål i skolepolitikken som: Hvor skal den nye skolen bygges? Men den politiske beslutningsretten omfatter ikke en god del pedagogiske spørsmål som lærere internt ved en skole diskuterer. Men så er det selvfølgelig grensesettingen mellom feltene. De kan det strides om. Selvfølgelig kan det det, gud bevars. Men å hevde at alt skjønn skal tilligge et folkevalgt organ, det er bak mål. Hvis vi skulle leve opp til et slikt prinsipp, ville det bli revolusjon her i landet. Folk ville ikke finne seg i det, rett og slett fordi vi er blitt så rettighetsopptatt som vi er blitt. Mer og mer blir vi det óg. Derfor skal saker avgjøres med konsistens og likhet. Det er slike prinsipper vi bekjenner oss til. Nei, nå blir jeg igjen reine presten, her.

[latter]

Leif Arne Heløe: Hva var det vi prata om egentlig?

Helge Danielsen: Hm?

Leif Arne Heløe: Hva var det vi prata om nå?

Tore Grønlie: Nei, vi prata vel om det du holdt på med her.

Helge Danielsen: Jada.

Grete Brochmann: Ja, og mer generelt. Dette med utviklingen når det gjelder rettigheter, er jo et generelt spørsmål på tvers av partigrenser, og det er en utrolig viktig tematikk, som ikke har blitt noe mindre aktuell etter at din statsrådsperiode var over. Jeg syns at det er veldig interessant det du sier om den tvetydigheten i at det både handler om det sosialdemokratiske opphavet som ligger i det å forsøke å unngå ydmykelses, i kombinasjon med det borgerlige individualitetsprinsippet. Før du begynte på den harangen der, ville jeg vel tenkt at det var mer den borgerlige politikken som hadde skylden her. Men jeg tror det er riktigere det du sier egentlig. For det er helt opplagt at Arbeiderpartiet også har vært med på å legge til rette for den rettighetsbaserte utviklingen.

Leif Arne Heløe: Ja, jeg trur at man har litt skyld i det noen hver.

Tore Grønlie: Hvis du går inn i argumentasjonen for kollektive sosiale ordninger på 1930-tallet og like etter krigen og omdøpningen av fattigpleien til forsorg – hvis du går inn i de diskusjonene, er jo de rettighetsorientert i ganske ekstrem grad. Og så vidt jeg kan bedømme, er det ikke der noen som gjør noen store forskjeller mellom kollektive og individuelle rettigheter, fordi man tar de individuelle for gitt, men de oppnås bare ved kollektiv aksjon på det tidspunktet.

Grete Brochmann: Ja, parallelt med at det er interne nasjonale forhold vi snakker om nå, er jo dette en internasjonal trend, så man må også søke forklaringer andre steder. Og rettighetsutviklingen etter andre verdenskrig har jo vært veldig kraftfull, utviklingen av internasjonale menneskerettigheter for eksempel. Det er også en del av hele dette bildet.

Tore Grønlie: Men den har også å gjøre med forskyvningen fra en type rett til en annen type rett, altså hvor rettens plass i politikken er mye mer dominerende enn det den tradisjonelt har hatt.

Grete Brochmann: Ja, men det er helt klart at det har kommet mye kraftigere inn. Samtidig blir det jo hele tiden en masse forbehold. Altså når ting blir rettighetsbasert, blir det også forbehold i den andre enden med en gang, for du kan ikke få innfridd alle rettigheter til enhver tid, uansett. Innenfor menneskerettighetsfeltet er det jo veldig tydelig fordi disse rettighetene er svært vagt formulert, og det er alltid masse forbehold, slik at også nasjonalstater kan komme inn og overprøve disse menneskerettighetene hvis de kolliderer grunnleggende med interesser når det gjelder velferd, økonomi og så videre. Det gjelder jo *de facto* også i kommunepolitikken. Og er det ikke noen penger der, så er det ikke noen penger der, og da kan du ha så mange rettigheter du bare vil, og du får ikke –

Leif Arne Heløe: Fusadommen er jo –

Grete Brochmann: Ja.

Helge Danielsen: Jeg vet ikke, men vi har vel vært inne på stort sett det vi hadde tenkt at vi skulle komme inn på. Jeg vet ikke om det er noe du ønsker å si noe mer om eller legge til? Jeg kan kanskje smette inn noe helt avslutningsvis. Det er kanskje litt banalt, men du har både sittet i posisjon i det tidsrommet som vi først og fremst er opptatt av, altså den tiden du satt i regjering, og du har gjennom dine ulike roller etterpå vært mer eller mindre tett på politikken også da, enten det har vært gjennom verv, som forsker eller på det ene eller det andre viset. Som vi var inne på nå med rettighetstenkning, hva er den største forskjellen på situasjonen i dag og for 20–25 år siden? Er det andre ting som er mer slående, eller er det bare glidende overganger?

Leif Arne Heløe: Ja, jeg vet ikke om jeg kan uttrykke det, det er et eller annet også med holdningspanoramaet eller hva vi skal kalle det. De alminnelige grunnholdningene i folket har kanskje forandra seg. Ja, det passer seg kanskje for en gammel mann å si det, men man er blitt mer kravstor, det er en forventningseskalerting. Du så på noen sanne tall fra lykkeforskning, tilfredshetsforskning, hvordan tilfredsheten ikke øker i samme grad eller like mye som

velferdsutviklingen. Så det er ett eller annet med graden av fornøydhet. Den er ikke en funksjon av økonomisk utvikling, i hvert fall ikke alene. Det er også andre sider ved det her.

Én ting som jeg kanskje vil føye til når det gjelder rettighetene og hvorfor det var blitt slik har med ”norskdommen” å gjøre. Individualismen og rettighetskravene passer godt for oss nordmenn. Vi er jo et folk – eller var et folk – stort sett av småbønder og fiskere som var individuelle i måten å være på - til dels meget egenrådige. Vi lot oss ikke dominere og styre på samme måte som dansker og svensker som hadde mye mer med godseiere og potentater å gjøre. Det tror jeg preger nordmannen litt mer enn mange andre. Vi var mye våre egne herrer. Ja, utover i bygdene og i småbyene merker man det mye mer enn i hovedstaden. Men det er en digresjon som kanskje ikke har så mye med dette temaet å gjøre. I hvert fall er den norske individualismen en tredje side av saken i forhold til de to vi snakka om i sted: de sosialdemokratiske tenkemåtene, altså det med å ikke stå med hatten i hånda, den andre var den borgerlige dyden og det tredje er individualitet som del av norskdommen. Jeg tror det ligger noe der. De tre har smelta sammen.

Helge Danielsen: Det tror jeg vi kan la være det siste poenget for i dag. Det er sikkert mange ting vi kunne ha fortsatt med å diskutere. Det har vært veldig interessant, så jeg vil igjen takke deg for at du stilte opp til dette intervjuet, og så kan vi sikkert slå av båndet også.